

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems

E-ISSN: 3041-8623

Vol. 13(4), 35-66

Received: 09.09.2024 Accepted: 07.12.2024

Research Paper

Investigating the Relationship between Types of Deprivation and Social Tolerance among Citizens of Tehran

Negar Firouzeh

Ph.D. candidate of Sociology (Social Issues of Iran), Department of Social Sciences, Faculty of Social and Economic Sciences, Alzahra University, Tehran, Iran
negar8148@gmail.com

Khadijeh Safiri *

Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Social and Economic Sciences, Alzahra University, Tehran, Iran
kh.safiri@alzahra.ac.ir

Introduction

In today's vibrant, diverse, and heterogeneous societies, establishing a democratic culture and promoting sustainable development require the predominance of social tolerance. This involves accepting differences, recognizing the rights of those who are dissimilar, and fostering peaceful coexistence. The rising tide of domestic political strife and social upheaval marked by racism, genocide, and war in many countries underscores the urgent need to promote ideas of peace and tolerance. Cultivating such a culture is vital for the well-being of individuals, families, organizations, states, and society as a whole. The salvation of humanity hinges on the establishment of a culture rooted in peace and tolerance; conversely, a culture of war and intolerance threatens to lead humanity to collective destruction (Agius & Ambrosewicz, 2003, pp. 4-5). Furthermore, the onset of modernity, proliferation of international communication, urbanization, and the consequent rise in immigration and ethnic diversity have resulted in confrontations among differing and often conflicting individuals. If these individuals fail to navigate their differences and strive for uniformity in a pluralistic society, the likelihood of conflict and violence will escalate (Nikkhah et al., 2020, p. 147). Given the significance of this issue, the primary objective of the current research was to investigate how deprivation of resources and opportunities across multiple domains affected individuals' levels of tolerance and their actions. Ultimately, this could influence the propensity for misbehavior or violence.

Materials & Methods

To achieve this, we analyzed and synthesized various theories on deprivation and tolerance, focusing particularly on comprehensive and multidimensional frameworks proposed by theorists, such as Parsons, Bourdieu, Maslow, Inglehart, and Chalabi. We collected data using a survey technique, employing multiple-stage cluster sampling across 5 selected regions, involving 400 citizens of Tehran aged 18 to 64 years. The validity and reliability of the survey instrument were rigorously assessed, emphasizing content validity, construct validity, and Cronbach's alpha coefficient. Additionally, during the pre-test phase, we conducted exploratory interviews with 14 residents of Tehran to confirm and further investigate specific dimensions and components of tolerance

and deprivation. The Cronbach's alpha values for the key constructs of the study—including total social tolerance, identity tolerance, moral-behavioral tolerance, political tolerance, environmental tolerance, and various forms of deprivation (economic, cultural, social, political, physical-mental, ethical, environmental-physical, and feelings of relative deprivation)—demonstrated strong reliability, with values exceeding 70 percent.

Discussion of Results & Conclusion

The findings of this research indicated that the level of social tolerance among citizens of Tehran was below average. This could be attributed to the prevalence of regressive discourse and an ideology focused on preserving traditions, which

*Corresponding author

Firouzeh, N., & Safiri, Kh. (2024). Investigating the relationship between types of deprivation and social tolerance among citizens of Tehran. *Strategic Research on Social Problems*, 13(4), 35-66. <https://doi.org/10.22108/srsp.2024.142700.2032>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2024.142700.2032>

stood in opposition to the discourse of change—particularly among the younger generation in immigrant-receiving metropolises like Tehran. This dynamic ultimately contributed to the emergence of a dual anomic society, where Iranian society remained caught between traditional, modern, and postmodern values. Furthermore, the institutionalization of unchanging values and norms from the dominant discourse, as well as traditional moral patterns—especially concerning clothing, behavior, and sexual relations—hindered a segment of society from embracing the transition to a modernized or postmodernized world. This resistance to new behavioral patterns could lead to increased conflicts, tensions, and intolerant behaviors.

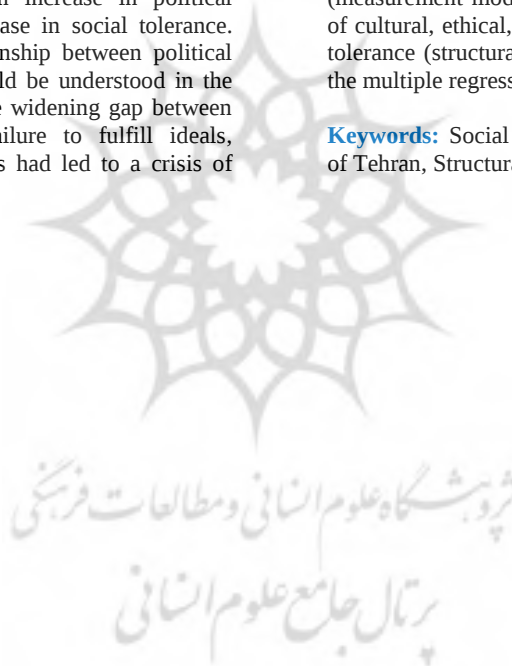
In terms of deprivation, while economic deprivation was rated as approximately average, other forms—particularly political, ethical, and social deprivation—were reported to be above average among the citizens.

A significant correlation existed between cultural, social, economic, political, and ethical deprivation, as well as feelings of relative deprivation (in comparison to others), and social tolerance. Specifically, as these forms of deprivation increased (excluding political deprivation), social tolerance tended to decrease. Conversely, an increase in political deprivation correlated with an increase in social tolerance. This positive and significant relationship between political deprivation and social tolerance could be understood in the context of societal bipolarity and the widening gap between the state and its citizens. The failure to fulfill ideals, democratic values, and citizen rights had led to a crisis of

legitimacy for the state. Consequently, dissatisfaction with the state's inability to address problems and crises had resulted in citizens withholding their support. In this context, two potential responses from citizens could be anticipated. First, they might perceive the government and its representatives as outsiders or, more accurately, as an out-group. This perception could strengthen their in-group connections (among people), leading them to consciously practice active tolerance—either abstractly (verbally endorsing tolerance) or objectively (verbally and practically demonstrating tolerance)—especially regarding the rights of more vulnerable groups that received less respect from the government. Alternatively, citizens might experience a form of learned helplessness due to political deprivation, resulting in either active (particularly abstract) or passive tolerance.

Moreover, the strongest independent variables identified in the regression analysis of social tolerance included cultural, ethical, political, and social deprivation. The adjusted R-squared value indicated that 28.2% of the variance in social tolerance was accounted for by these independent variables. Structural Equation Modeling (SEM) further supported the construct validity of the measurement tool (measurement model) and highlighted the significant impact of cultural, ethical, political, and social deprivation on social tolerance (structural model), aligning with the findings from the multiple regression analysis.

Keywords: Social Tolerance, Deprivation, Survey, Citizens of Tehran, Structural Equation Modeling (SEM).

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی
سال سیزدهم، شماره پیاپی (۴۷)، شماره چهارم، ۱۴۰۳، ص ۳۵-۶۶
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۷

مقاله پژوهشی

بررسی رابطه انواع محرومیت با مدارای اجتماعی در میان شهروندان تهرانی^۱

نگار فیروزه، دانشجوی دکتری گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی - اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

negar8148@gmail.com

خدیجه سفیری^{id}، استاد گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی - اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

kh.safiri@alzahra.ac.ir

چکیده

جوامع ملون، متکثر و ناهمگون امروزی برای بنیان‌نهادن فرهنگ دموکراتیک و توسعه پایدار نیازمند حاکمیت اصل مدارای اجتماعی به مثابه پذیرش تفاوت‌ها، درک حقوق دیگران نامتشابه و همزیستی مسالمت‌آمیز هستند؛ بنابراین، با عنایت به اهمیت موضوع، بررسی این مسئله که محرومیت از امکانات، منابع در دسترس و فرصت‌ها در حوزه‌های چندگانه چه تأثیری بر میزان تمایلات و کردارهای مداراجویانه افراد می‌گذارد، هدف اصلی از انجام پژوهش جاری را شکل می‌بخشد. بدین منظور پس از واکاوی و تلفیق تئوری‌ها در باب محرومیت و مدارا به‌ویژه بازنشاسی نظریات جامع و چندبعدی همچون پارسونز، بوردیو، مزلو، اینگلهارت و چلبی با تکنیک پیمایش، داده‌ها در میان ۴۰۰ نفر از شهروندان تهرانی ۱۸ تا ۶۴ سال از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای و در مناطق انتخابی پنج‌گانه جمع‌آوری شد (بازه زمانی پژوهش ۱۴۰۲ الی ۱۴۰۳). یافته‌های پژوهش نشان داد که میزان مدارای اجتماعی در میان شهروندان تهرانی از حد متوسط کمتر است و میان متغیرهای محرومیت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، اخلاقی و احساس محرومیت نسبی (در مقایسه با دیگران) با مدارای اجتماعی، همبستگی و هم‌تغییری معنی‌دار وجود دارد. افزون بر آن قوی‌ترین متغیرهای مستقل وارد شده به معادله رگرسیون مدارای اجتماعی، مشتمل بر متغیرهای محرومیت فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی است. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده نیز حاکی از آن است که ۲۸/۲ درصد از واریانس متغیر مدارای اجتماعی توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود.

واژه‌های کلیدی: مدارای اجتماعی، محرومیت، پیمایش، شهروندان تهرانی، مدل‌سازی معادلات ساختاری

^۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری نگارنده است.

فیروزه، نگار و. سفیری، خدیجه. (۱۴۰۳). بررسی رابطه انواع محرومیت با مدارای اجتماعی در میان شهروندان تهرانی. پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی، ۱۳(۴)، ۳۵-۶۶.

<https://doi.org/10.22108/srspi.2024.142700.2032>

مقدمه و بیان مسأله

جوامع ملون، متکثر و ناهمگون امروزی برای بنیان‌نهادن فرهنگ دموکراتیک و توسعه پایدار^۱ نیازمند اصل مدارای اجتماعی^۲ به‌مثابه پذیرش تفاوت‌ها، درک حقوق دیگران نامتشابه و همزیستی مسالمت‌آمیز^۳ هستند. ناسازگاری سیاسی داخلی و تحولات اجتماعی در بسیاری از کشورها با نژادپرستی^۴، نسل‌کشی^۵ و جنگ نشان می‌دهد که گسترش ایده‌های صلح و بردباری و شکل‌گیری چنین فرهنگی اهمیت حیاتی برای زندگی هر انسان، خانواده، سازمان، دولت و جامعه دارد. رستگاری بشر در ایجاد یک فرهنگ صلح و بردباری است و فرهنگ جنگ و نابردباری، انسانیت را به نابودی می‌کشاند (Agius & Ambrosewicz, 2003: 4 & 5). از سوی دیگر ظهور مدرنیته^۶، ارتباطات گسترده بین‌المللی، گسترش شهرنشینی^۷ و به تبع آن افزایش مهاجرت و گوناگونی قومی و فرهنگی، مسبب رویارویی افراد متفاوت و متعارض با یکدیگر شده است که در صورتی که افراد این تفاوت‌ها را برنتابند و به دنبال ایجاد یکسانی و همگونی در جامعه متکثر باشند، درگیری و خشونت^۸ افزایش می‌یابد (نیکخواه و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴۷). به طور خاص، تهران به دلیل حجم جمعیت درخور توجه که به‌ویژه مهاجرت‌های اخیر به آن دامن زده است، آیین تمام‌نمای تعدد ملل، اقوام، مذاهب، سُنن، سبک‌های زندگی، زبان و هویت‌های گوناگون است و چنانچه مناسبات اجتماعی در این بافت متکثر در جهت همزیستی مسالمت‌آمیز کانالیزه نشود، از آسیب‌های فوق‌مضون نخواهد ماند. در واپسین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در آبان ماه ۱۳۹۵، جمعیت مهاجران واردشده به تهران در طی ۵ سال گذشته، ۴۰۹۷۵۰ نفر گزارش شده است. از میان مهاجران خارجی واردشده به تهران، بیشترین سهم به ترتیب به کشورهای افغانستان (۱۵۴۸۳۱ نفر)، عراق (۴۲۷۳ نفر)، پاکستان (۸۳۰ نفر) و ترکیه (۱۱۵ نفر) تعلق دارد (به‌ویژه بحث مهاجران افغانی و مسائل مرتبط با آنان درخور توجه است). همچنین برحسب آمارهای ارائه‌شده مرکز آمار ایران،

¹ Sustainable Development

² Social Tolerance

³ Peaceful Coexistence

⁴ Racism

⁵ Genocide

⁶ Modernity

⁷ Urbanization

⁸ Violence

جوامع مذهبی مسیحی اعم از ارمنی، آشوری و کلدانی با ۴۳۲۰۹ نفر، جامعه زرتشتی با ۸۵۰۹ نفر و جامعه مذهبی کلیمیان با ۵۰۶۱ نفر در صدر جمعیت‌های غیرمسلمان ساکن در تهران قرار گرفته‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷) که تمامی این آمار و ارقام مهر تأییدی است بر لزوم سنجش میزان مدارا در کلان‌شهری با گروه‌های متضاد فرهنگی. از سوی دیگر هرچند که آمارهای رسمی در زمینه میزان مدارای اجتماعی در سطح تهران از ضعف فراوانی برخوردار است، برخی پژوهش‌ها و آمارهای رسمی بر وضعیت ناهنجارانه و آسیب‌زای مدارا در تهران صحه می‌گذارند. خانعلی‌زاده و تاج‌الدین (۱۳۹۶) میزان متوسط مدارا و کمتر از متوسط مدارای عمومی را در شهر تهران و زمانی و همکاران (۱۳۹۹الف) نابردباری اجتماعی در مناطق پنج‌گانه تهران را به میزان ۴۲/۷ درصد زیاد و خیلی زیاد، ۳۵/۷ درصد، متوسط و ۲۱/۵ درصد، کم و خیلی کم گزارش کرده‌اند؛ افزون بر آن در طول سال ۱۴۰۰ استان‌های تهران با ۹۶ هزار و ۴۹۶، خراسان رضوی با ۵۱ هزار و ۶۳۰ و اصفهان با ۴۱ هزار و ۶۴ نفر بیشترین آمار ارجاعات نزاع را داشته‌اند. در سال ۱۴۰۱ مدیرکل پزشکی قانونی استان تهران اشاره می‌کند که در سه‌ماه نخست سال جاری، ۲۶ هزار و ۱۲۵ نفر به دلیل آسیب‌های ناشی از نزاع به مراکز پزشکی قانونی استان تهران مراجعه کرده‌اند که این تعداد در مقایسه با مدت مشابه سال گذشته، ۷ درصد افزایش یافته است. همچنین در پنج‌ماهه نخست ۱۴۰۲ نیز استان تهران با تعداد ۴۶ هزار و ۷۲۸ درگیری در صدر منازعات کشور قرار داشته است (سازمان پزشکی قانونی کشور به نقل از اکوایران، ۱۴۰۲)؛ بنابراین، علاوه بر موارد مذکور به‌ویژه تضعیف رفتارهای مداراجویانه و افزایش خشونت به‌مثابه تبعات فقدان مدارا در میان شهروندان تهرانی و لزوم بررسی روند و علل آن، خلأ پژوهش و آمارهای مرتبط با موضوع جاری و سبب‌شناسی آن در پایتخت، تشدید بحران‌های اقتصادی-اجتماعی و به دنبال آن برگزاری تجمعات اعتراضی و اعتصابات توسط اقشار و اصناف متعدد به‌واسطه محرومیت‌های چندگانه، تهران را به مورد درخور ملاحظه‌ای برای پژوهش بدل می‌کند که نهایتاً دستاوردهای آن می‌تواند برنامه‌ریزان و نهادهای متولی کنترل و کاهش آسیب‌ها و مسائل اجتماعی را در جهت چگونگی نهادینه‌کردن فرهنگ مدارا رهنمون کند.

در سطح کلان نیز وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

براساس آمار بین‌المللی ارائه‌شده در مؤسسه پیشرفت اجتماعی^۱، عملکرد ایران را در مؤلفه‌های تحمل و مدارا^۲ (مدارا با همجنس‌گرایان^۳، تبعیض و خشونت علیه اقلیت‌ها، برابری قدرت سیاسی براساس جنسیت، برابری قدرت سیاسی با موقعیت اجتماعی- اقتصادی و برابری قدرت سیاسی توسط گروه‌های اجتماعی)، حقوق فردی، دسترسی به آموزش پیشرفته، پایداری محیط‌زیست و امنیت فردی در سال ۲۰۱۹ ضعیف ارزیابی کرده است (وقفی، ۱۳۹۹: ۱۴۱). زاناکیس و همکاران^۴ (۲۰۱۶) با تکیه بر داده‌های پیمایش ارزش جهانی در میان ۵۶ کشور بنابر ابعاد گوناگون مدارا مشتمل بر جنسیت، مذهب، اقلیت‌ها و مهاجر رتبه میانه شاخص جهانی مدارای اجتماعی^۵ ایران را ۴۹ اظهار کرده‌اند (Zanakis et al., 2016: 486 & 490). مؤسسه پژوهشی لگاتوم مدارای اجتماعی را به‌عنوان یکی از ابعاد آزادی فردی در کنار ابعادی مانند آزادی تجمع و تشکل، آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات، وجودداشتن تبعیض قانونی و غیره قرار می‌دهد. ایران در میان ۱۶۷ کشور بررسی‌شده در شاخص آزادی فردی، جایگاه ۱۶۵ (با رنگ قرمز به معنای جایگاه نامناسب) و در بُعد مدارای اجتماعی جایگاه ۱۴۹ را دارا است که لزوم بررسی علل و پیامدهای این مسئله را در سطوح خرد و کلان در کشور می‌طلبد (Legatum Institute, 2021).

افزون بر آن، بررسی شواهد نظری و تجربی و شاخص‌های آماری حاکی از وضعیت نامساعد رفاه اجتماعی و در پی آن بروز انواع محرومیت‌ها^۶ برای اقشار گوناگون جامعه در کشور است که خود می‌تواند در بروز اعمال و کردار غیرمداراجویانه یا سایر آسیب‌های اجتماعی تأثیرگذار باشد. شاخص رفاه لگاتوم که از سه حوزه اقتصاد آزاد^۷ (مشتمل بر کیفیت اقتصادی، زیرساخت و دسترسی به بازار، شرایط بنگاه

اقتصادی^۸ و محیط سرمایه‌گذاری)، جوامع فراگیر^۹ (مشتمل بر سرمایه اجتماعی^{۱۰}، حاکمیت، آزادی فردی و ایمنی و امنیت) و مردم قدرتمند (محیط طبیعی و محیط‌زیست، آموزش، سلامت و بهداشت و شرایط زندگی) تشکیل شده است، جایگاه ایران را در میان ۱۶۷ کشور جهان ۱۲۳ ارزیابی کرده است (Legatum Institute, 2021). ابعاد سه‌گانه اصلی شاخص پیشرفت اجتماعی در سال ۲۰۲۲ به ترتیب شامل نیازهای اساسی انسانی (تغذیه و مراقبت‌های اولیه پزشکی، دسترسی به آب و سیستم فاضلاب، پناهگاه و امنیت فردی)، زیرساخت‌های رفاه (دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، سلامت و تندرستی و کیفیت محیط‌زیست) و فرصت (حقوق فردی، آزادی فردی و حق انتخاب، فراگیری^{۱۱} و دسترسی به آموزش پیشرفته) است. بنابر گزارش منتشرشده، ایران با نمره ۶۳/۷۲ در میان ۱۶۹ کشور جایگاه ۱۰۲ را به خود اختصاص داده و در مقایسه با برخی از کشورهای همسایه ازجمله ارمنستان (۴۸)، کویت (۵۵)، امارات متحده عربی (۶۸)، عمان (۸۰)، ترکیه (۸۸)، قطر (۹۰) و عربستان سعودی (۱۰۱) در موقعیت نازل‌تری است. بنابر نمودار شماره ۱ عملکرد نامطلوب کشور ایران در مقایسه با میانگین جهانی، در تمامی زیربخش‌های بُعد فرصت شامل حقوق فردی، آزادی فردی و حق انتخاب، فراگیری (فراگیربودن)^{۱۲} و دسترسی به آموزش پیشرفته، زیربخش امنیت فردی از بُعد نیازهای اساسی انسانی و زیربخش دسترسی به اطلاعات و ارتباطات از بُعد زیرساخت‌های رفاه نمایان است.

⁸ Enterprise Conditions

⁹ Inclusive Societies

¹⁰ Social Capital

¹¹ Inclusiveness

^{۱۲} بُعد فراگیربودن که در گزارش مؤسسه پیشرفت اجتماعی در سال ۲۰۲۲ شامل پذیرش همجنس‌گرایان و لژیون‌ها، تبعیض و خشونت علیه اقلیت‌ها، شاخص حمایت/ حفاظت برابر (Equal Protection Index)، شاخص دسترسی برابر (Equal Access Index)، قدرت توزیع‌شده براساس گرایش جنسی (Power Distributed by Sexual Orientation) و دسترسی به خدمات عمومی توزیع‌شده براساس گروه اجتماعی است (Access to Public Services Distributed by Social Group) در گزارش منتشرشده وزارت رفاه، کار و تعاون اجتماعی (۱۳۹۹) با عنوان تحمل و مدارا ترجمه شده است.

¹ <https://www.socialprogress.org>

^۲ لازم به ذکر است که واژه به‌کاررفته در گزارش شاخص پیشرفت اجتماعی "Inclusiveness" است که نگارنده آن را "فراگیری/ فراگیربودن/شمول" ترجمه کرده است؛ اما در گزارش وزارت رفاه، کار و تعاون اجتماعی به معنای تحمل و مدارا آمده است. هرچند معرف‌های تشکیل‌دهنده این بُعد از لحاظ نظری و محتوایی می‌تواند ذیل واژه مدارا بگنجد.

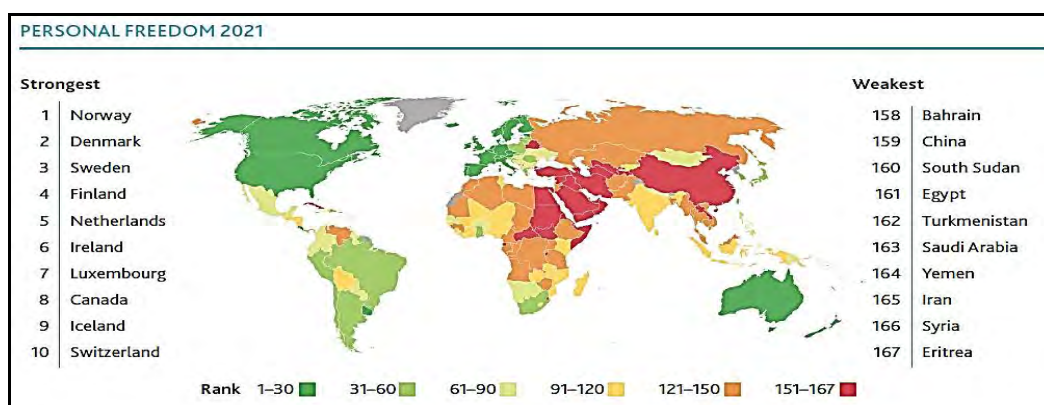
³ Lesbians & Gays

⁴ Zanakis et al.

⁵ Global Social Tolerance Indexes

⁶ Deprivations

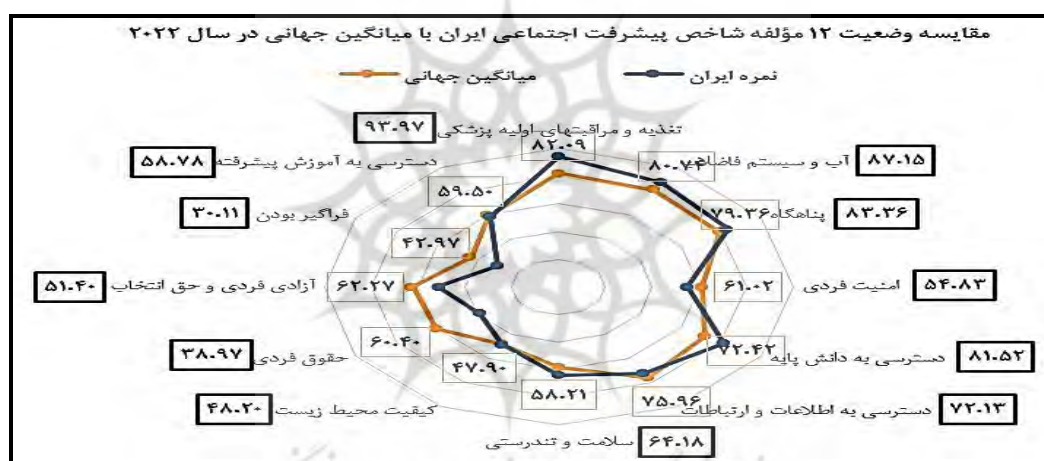
⁷ Open Economies

شکل ۱- قوی‌ترین و ضعیف‌ترین کشورها در شاخص آزادی فردی (شامل مؤلفه‌ی مدارای اجتماعی) و جایگاه ایران در رده‌ی ۱۶۵

(منبع: The 2021 Legatum Prosperity Index: www.prosperity.com)

Fig 1- The strongest and weakest countries in the Personal Freedom Index (including the social tolerance component) and Iran's position at 165th place (Source: The 2021 Legatum Prosperity Index: www.prosperity.com)

نمودار ۱- مقایسه وضعیت ۱۲ مؤلفه شاخص پیشرفت اجتماعی ایران با میانگین جهانی در سال ۲۰۲۲ (مبتنی بر آمار ارائه شده در مؤسسه شاخص پیشرفت اجتماعی)

Chart 1- Comparison of the status of the 12 components of Iran's Social Progress Index with the global average in 2022 (based on statistics provided by the Social Progress Index Institute)

تشدید نابرابری‌ها سبب طرد و محرومیت می‌شود و با افزایش محرومیت در جامعه تضاد اجتماعی، عناد، غضب اخلاقی، عدم همکاری، انواع جرائم مهم، انزوای اجتماعی^۱، شورش^۲ و خروج نیز افزایش می‌یابد و هم‌زمان نظم اجتماعی به سمت زور و تزویر بیشتر سوق می‌یابد؛ به طوری که در آن هنجارهای اخلاقی و عقلانی رنگ می‌بازند (چلبی، ۱۳۹۵: ۸۳ و

بنابراین، همان‌طور که ملاحظه می‌شود، به‌طورکلی ایران در شاخص‌های رفاهی نیز همچون مدارای اجتماعی در مقایسه با سایر کشورها چندان عملکرد مطلوبی از خود به نمایش نگذاشته است؛ درنهایت در تفسیر ژرف چگونگی پیوند دو متغیر محرومیت و مدارای اجتماعی به‌عنوان یکی از هنجارهای اجتماعی و اخلاقی در جامعه می‌توان به تئوری چلبی ارجاع داد. به گفته چلبی پیامد هر نوع انحصار ناشی از

¹ Social Isolation

² Rebellion

۹۰؛ در نتیجه باتوجه به ذکر تمامی شواهد نظری و تجربی، بررسی این مسئله که محرومیت از امکانات، منابع دردسترس و فرصت‌ها در حوزه‌های گوناگون به‌عنوان یکی از عوامل حیاتی چه تأثیری بر میزان تمایلات و کردارهای مداراجویانه افراد می‌گذارد، هدف اصلی از انجام پژوهش جاری را شکل می‌بخشد.

مروری بر ادبیات تجربی پژوهش و جایگاه پژوهش جاری در مقایسه با آن

بیشتر تحقیقات داخلی به روش کمی و با ابزار پرسش‌نامه صورت گرفته است. همچنین بیشتر آنها با شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، حجم نمونه خود را تکمیل کرده‌اند. تعداد پژوهش‌های کیفی در این حوزه به‌ندرت است (طالبی و عرب، ۱۳۹۴؛ اکبری و همکاران، ۱۳۹۷؛ زمانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ لرستانی و همکاران، ۱۴۰۰ و ذکایی و امیری‌مقدم، ۱۴۰۰) و بنی‌اسدی و همکاران (۱۴۰۰) و پیری (۱۴۰۰) تنها پژوهش‌هایی هستند که با روش آمیخته (کمی - کیفی) انجام شده‌اند. رویکرد استفاده‌شده در تحقیقات کیفی مبتنی بر گرند تئوری یا نظریه داده‌بنیاد بوده است. به غیر از پژوهش‌های جهانگیری و افراسیابی (۱۳۹۰)؛ خانعلی‌زاده‌بناء و تاج‌الدین (۱۳۹۷) و ایمان و همکاران (۱۳۹۸) که به پیامدهای مدارا نیز توجه کرده یا نقش واسط برای مدارای اجتماعی قائل شده‌اند، مابقی تحقیقات بر عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی تأکید کرده‌اند. با نگاهی موشکافانه درمی‌یابیم که تنها سه پژوهش (خانعلی‌زاده‌بناء و تاج‌الدین، ۱۳۹۷؛ ایمان و همکاران، ۱۳۹۸؛ زمانی و همکاران، ۱۳۹۹) محرومیت اجتماعی و احساس محرومیت نسبی را که به‌ویژه از بُعد واژگانی و مفهومی، ارتباط وثیقی با متغیر مستقل پژوهش حاضر نیز دارند، در میان متغیرهای عمده کار خویش گنجانده‌اند و تعداد فراوانی از تحقیقات به سرمایه اجتماعی یا برخی از مؤلفه‌های آن به‌ویژه (اعتماد اجتماعی، مشارکت و شبکه روابط) در سبب‌شناسی مدارای اجتماعی پرداخته‌اند (جهانگیری و افراسیابی، ۱۳۹۰؛ آقابخشی و

همکاران، ۱۳۹۰؛ جهانگیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ افشانی و رام، ۱۳۹۶؛ خانعلی‌زاده‌بناء و تاج‌الدین، ۱۳۹۷؛ جلائیان‌بخشنده و همکاران، ۱۳۹۷؛ گلابی و همکاران، ۱۳۹۸؛ بیاتی و همکاران، ۱۳۹۸؛ دومهری و همکاران، ۱۳۹۸؛ ایمان و همکاران، ۱۳۹۸؛ قادرزاده و نصراللهی، ۱۳۹۸؛ فرهنگد و درخشانی، ۱۳۹۹؛ اسامی‌زواره و حاجی‌یوسفی، ۱۳۹۹؛ فیروزجانیان و فرزنام، ۱۳۹۹؛ زمانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ بنی‌اسدی و همکاران، ۱۴۰۰؛ پیری، ۱۴۰۰؛ امیری و همکاران، ۱۴۰۰؛ مهدی‌زاده و عابدی، ۱۴۰۰؛ احمدی و همکاران، ۱۴۰۰؛ عربی و دالوند، ۱۴۰۰). همچنین پژوهش‌هایی نظیر گلابی و همکاران (۱۳۹۸)، قادرزاده و نصراللهی (۱۳۹۸) و احمدی و همکاران (۱۴۰۰) تنها پژوهش‌هایی هستند که به ابعاد سه‌گانه سرمایه (اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی) توجه کرده‌اند و البته در شهرهایی غیر از تهران (به ترتیب در مشهد، میاندوآب و کرمانشاه) صورت گرفته‌اند.

از سوی دیگر بررسی پژوهش‌های خارجی ذکرشده که به‌ویژه تأکید آن بر پژوهش‌های بازه زمانی ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۲ است، نشان‌دهنده آن است که بیشتر آنها با روش‌های کمی و ابزار پرسش‌نامه به انجام رسیده‌اند. تعداد پژوهش‌های کیفی نیز همچون تحقیقات داخلی به‌ندرت است (Hussain & Akram, 2020; Susanto et al., 2022). جوامع آماری پژوهش‌های ذکرشده، کشورهایی همچون پاکستان، اندونزی، مالزی، ژاپن، هنگ‌کنگ، روسیه، رومانی، هلند، پرو، کشورهای اروپایی، غیرانگلیسی‌زبان، ایالات متحده آمریکا و غیره هستند. یکی از وجوه ممیزه پژوهش‌های خارجی در باب مدارا استفاده از داده‌های ملی و فراملی و تأکید بر تجزیه و تحلیل چندسطحی یا واحد تحلیل کلان است؛ برای مثال پژوهش‌هایی همچون (Dima & Dima, 2016; Audretsch et al., 2018; Myck et al., 2020; Yigit, 2020; Hjerm et al., 2020; Lee, 2021; Crowley & Walsh, 2021; Terraneo, 2021; Alhendi et al., 2021; Morgan & Kelly, 2021) از داده‌های فراملی بهره گرفته یا تحلیل‌های چندسطحی (در سطوح ملی و فراملی) انجام داده‌اند (Yigit, 2020; Crowley & Walsh, 2021). برخلاف پژوهش‌های داخلی، استفاده از طرح‌های پژوهشی گوناگون همچون طرح‌های نیمه‌آزمایشی (Tanyel &

مدارا ارزیابی کرده است. رضایت از زندگی، رشد و بهره‌وری اقتصادی، نوآوری، تعصب، تسهیل ارتباط میان فرهنگی، سلامت و بهزیستی ذهنی نیز برخی از پیامدهای ذکرشده در پژوهش‌ها هستند که به صورت نظری یا تجربی درباره آنها بحث شده است.

بنابراین، بررسی مطالعات انجام گرفته در حوزه مداری اجتماعی، نشان می‌دهد که اصولاً به طور مستقیم به بحث تأثیر محرومیت و انواع آن بر مداری اجتماعی توجه نشده است. همچنین بیشتر تحقیقات به عمل آمده بررسی جامعی از عوامل مؤثر بر مداری اجتماعی نداشته و تنها به برخی از علل اشاره کرده‌اند. هرچند تأکید بر مفهوم سرمایه‌ها در مطالعات درخور توجه است، کاستی‌ها و خلأهایی مشاهده می‌شود. در بیشتر پژوهش‌ها تنها به برخی از انواع سرمایه‌ها توجه شده و همچنین در بحث روش‌شناختی، پاره‌ای از مؤلفه‌ها و ابعاد این نوع سرمایه‌ها مغفول مانده است؛ برای مثال نادیده‌انگاشتن یا کم‌توجهی به سرمایه سیاسی در این مطالعات یا تأکید منحصر بر برخی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی درخور ملاحظه است؛ افزون بر آن، بیشتر تحقیقاتی که عوامل بیشتری را آن هم در قالب انواع سرمایه‌ها بررسی کرده‌اند، در کلان‌شهرها یا شهرستان‌های دیگر غیر از تهران انجام شده‌اند.

مروری بر چارچوب مفهومی و نظری پژوهش

مفهوم مداری اجتماعی: باتوجه به مباحث مطرح شده در حوزه شفاف‌سازی فضای مفهومی مدارا که به تفصیل در رساله محقق بدان پرداخته شده است^۱، ویژگی‌های شاخص و مرکزی مدارا که در شناساندن تعریفی جامع از آن یاری‌رسان باشد، مشتمل بر این موارد است: مدارا دربرگیرنده نوعی تناقض است؛ زیرا هم‌زمان با داشتن نگرش منفی، مخالفت یا

(Kiralp, 2021) و پانل (Yusuf et al., 2019; Myck et al., 2020; Lee, 2021; Alhendi et al., 2021) در تحقیقات خارجی بسیار رایج و بهره‌گیری از داده‌های پیمایش ارزش‌های جهانی نیز متداول است که به نوبه خود در غنی کردن داده‌ها و نتایج، تقویت بُعد خلاقانه پژوهش و همچنین تعمیم‌پذیری یافته‌ها مؤثر خواهد بود (Dunn et al., 2009; Dima & Dima, 2016; Muraru, 2021). بازشناسی ابعاد مدارا (Velthuis et al., 2021) و تمیز آن از مفاهیمی چون تعصب (Hjerm et al., 2020) یا ادغام آن در مفهوم سرمایه اجتماعی (Crowley & Walsh, 2021) از تلاش‌های محققان خارجی در تدقیق مفهوم مدارا است. از سوی دیگر برخلاف پژوهش‌های داخلی که بر دامنه و گستره پژوهش تأکید می‌کنند (ارزیابی انواع مداری اجتماعی)، تحقیقات خارجی با دیدگاهی ژرف‌بینانه بر یک نوع از انواع مدارا ابرام می‌ورزند که به یقین در تعمیق پژوهش نقش پررنگی ایفا خواهد کرد. همچنین بررسی مداری هویتی (قومی، نژادی یا مذهبی)، مداری سیاسی، مدارا با دگرباشان جنسی (Badgett et al., 2017; Yigit, 2020; Lee, 2021) و بازشناسی گونه‌های جدیدی از مدارا همچون مداری انسان با حیات وحش (Brenner & Metcalf, 2020) بسیار درخور توجه است. عوامل سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شخصیتی علاوه بر متغیرهای جمعیت‌شناختی برخی از علل مؤثر بر مداری اجتماعی هستند که به طور تئوریک یا تجربی در این پژوهش‌ها بررسی شده‌اند. بررسی تأثیرات متقابل یا یک‌جانبه توسعه اقتصادی و مدارا در تحقیقات سال‌های اخیر درخور نگرش است (Badgett et al., 2017; Audretsch et al., 2018; Yigit, 2020; Lee, 2021; Alhendi et al., 2021; Morgan Myck et al., 2020; Orben & Kelly, 2021). برخی از محققان (et al., 2020; Terraneo, 2021) به مطالعه تئوریک یا تجربی تأثیر محرومیت‌های مادی و اجتماعی بر اختلالات جسمی و روانی، رضایت از زندگی یا کیفیت زندگی پرداخته‌اند و پژوهش ال‌اف لی (Lee, 2014) نیز تنها پژوهشی است که احساس محرومیت نسبی را به عنوان یکی از عوامل مؤثر بر

^۱ برای اطلاع از نظریات مرتبط با فضای مفهومی مداری اجتماعی و محرومیت به تفصیل که شرح آن در این مقاله نمی‌گنجد، به رساله نگارنده با عنوان «بررسی تأثیر انواع محرومیت بر مداری اجتماعی» رجوع شود.

می‌توان پس از تلفیق نظریات، محرومیت را فقدان، کمبود و دسترسی نداشتن به فرصت‌ها، منابع، امکانات و امتیازات چندگانه (فراتر از ابعاد مادی) برای برآوردن و رفع حوائج و نیازهای ضروری (اعم از مادی و معنوی و کاذب و واقعی) دانست که به دلیل ناتوانی در بهره‌مندی از تجارب گوناگون، حقوق و استانداردهای مطلوب جامعه، آسیب‌های گسترده‌ای بر پیکره اجتماع وارد می‌سازد.

در بخش شناسایی انواع محرومیت نیز، برخی از رویکردها بر ابعاد توزیعی، برخی بر ابعاد ارتباطی و مشارکتی و برخی نظریه پردازان توأمان بر چندین بُعد (توزیعی و نیز ارتباطی) تأکید کرده‌اند. نظریات افرادی همچون ولف^۵، گریس-ادوارد گالابوزی^۶، جوئل و جی، کوک ورومن^۷، پرسی اسمیت^۸، روت لویتاس^۹، وانگ^{۱۰}، آرتورسون^{۱۱}، چارلز گلاک^{۱۲}، آیریس یانگ^{۱۳}، کارل تامپسون^{۱۴}، میت توث و همکاران^{۱۵}، غفاری و تاج‌الدین، چلبی و غیره هدایتگر بوده و به‌طور کلی، مبتنی بر رویکرد کثرت‌گرایی محقق گونه‌های عمده‌ای از مباحث نظری و مصاحبه‌های اکتشافی بازشناسی شده‌اند. ازجمله گونه‌های اقتصادی^{۱۶} (همچون ضعف مالی، دسترسی نداشتن به بازار کار و کالاها و خدمات اساسی)، اجتماعی^{۱۷} (انسجام و همبستگی نداشتن فرد با جامعه، احساس تعلق نداشتن، انزوا، ضعف اعتماد و مشارکت اجتماعی و فقدان یا ضعف شبکه‌های حمایتی و ارتباطی)، سیاسی^{۱۸} (فقدان حقوق سیاسی، بی‌قدرتی، مشارکت نداشتن در فرایند تصمیم‌گیری، ناامنی، نبود کنترل و نظارت بیرونی، بی‌عدالتی، بی‌کفایتی و ناتوانی

تأییدنکردن و با وجود قدرت و توانایی مداخله و سرکوب دیگرانی با هویت، عقاید، حقوق، ارزش‌ها و سبک‌های زندگی متمایز و حتی مخالف با خود، طیفی از کنش‌های ایجابی ارادی با درجات گوناگون را (از صبر پیشه‌کردن، کنارآمدن، احترام‌گذاردن، درک‌کردن تا به رسمیت شناختن، پذیرش، حمایت و قدردانی) در واکنش به آنان انجام خواهیم داد.

همچنین انواع مدارای اجتماعی با تأکید بر تلفیق نظریات پل وگت^۱ و پرستون کینگ^۲ به‌عنوان مرسوم‌ترین و جامع‌ترین تئوری‌ها در حوزه مذکور، واکاوی ابعاد نوینی از مدارا در پژوهش‌ها (Brenner & Metcalf, 2020) و مصاحبه‌های اکتشافی با شهروندان در قالب چهار گونه کلی مدارای هویتی "مدارا با ویژگی‌هایی که اختیاری نیستند و همچنین با دارندگان آن ویژگی‌ها و هویت‌ها مانند پیروان ادیان گوناگون، ملیت‌ها، قومیت‌ها، جنسیت‌ها، طبقات و نژادها و زبان‌های متمایز (King, 2012: 63-65؛ بشیریه، ۱۳۷۰)"، مدارای اخلاقی^۳ و رفتاری "سختگیری نکردن به برخی الگوهای رفتاری که از نظر فرد نادرست هستند؛ مانند الگوهای روابط جنسی، سقط جنین، الگوی پوشش و مدارا در برابر جرم و مجرمان (King, 2012: 63-65؛ بشیریه، ۱۳۷۰)"، مدارای سیاسی^۴ "مشمول بر آزادی‌های مدنی (Vogt, 1997: 17)" و مدارای زیست‌محیطی (مشمول بر به رسمیت شناختن و احترام به فعالین و دوستداران محیط‌زیست، حقوق محیط‌زیست و حیوانات) ارزیابی شده‌اند.

مفهوم محرومیت: تعاریف و نظریات بر نسبی بودن، چندبعدی بودن، دامنه زمانی (کوتاه مدت/ طولانی مدت) و شدت (خفیف/ شدید، از به حاشیه رانده شدن تا حذف و طرد کامل از جامعه) محرومیت تأکید دارند و علل آن را ناشی از تحمیل ساختار و کنش داوطلبانه فرد می‌دانند؛ درنهایت،

⁵ Wolfe

⁶ Galabuzi

⁷ Jehoel-Gijsbers & Cok Vrooman

⁸ Smith

⁹ Ruth Levitas

¹⁰ Wang

¹¹ Arthurson

¹² Charles Glock

¹³ Iris Marion Young

¹⁴ Karl Thompson

¹⁵ Mate Toth et al.

¹⁶ Economic Deprivation

¹⁷ Social Deprivation

¹⁸ Political Deprivation

¹ Vogt

² King

³ Moral Tolerance

⁴ Political Tolerance

دولت در حل مسائل)، فرهنگی^۱ دسترسی مطلوب نداشتن به آموزش، اطلاعات، فنون و مهارت‌ها، نبود فعالیت‌های فرهنگی و برخورداری از اوقات فراغت)، اخلاقی^۲ (ضعف ارزش‌های اخلاقی و ظهور بی‌اخلاقی اجتماعی)، محیطی و کالبدی^۳ (امکانات و خدمات زیربنایی، کیفیت مسکن و محیط زیست)، جسمانی (ناتوانی‌ها و بیماری‌های جسمانی)، عاطفی- روانی (تجربه عواطف و احساسات منفی) و احساس محرومیت نسبی^۴ (ادراک کنشگران از وجود شکاف میان انتظارات و قابلیت‌های ارزشی در فرایند مقایسه خود با افراد و گروه‌های مرجع که الگوی معرفتی آن به‌ویژه در نظریات ساموئل استوفر^۵، مرتن^۶، ادوین پل هلندر^۷، رانسیمن^۸، کراسبی^۹، تد رابرت گر^{۱۰} و جیمز دیویس^{۱۱} یافت می‌شود). در نهایت، چارچوب نظری پژوهش حاضر را تئوری‌هایی صورت‌بندی کرده‌اند که توأمان ابعاد، سطوح یا عوامل متعددی را در بازشناسی مفاهیم و همچنین ایجاد مسائل اجتماعی و نوسانات آن لحاظ می‌کنند که در ادامه شرح داده خواهد شد.

تالکوت پارسونز^{۱۲} یکی از نخستین نظریه‌پردازانی است که با اتکا بر اصول کارکردگرایی ساختاری خویش یکی از جامع‌ترین نظریات را برای تبیین پدیده‌ها و مسائل اجتماعی ابداع کرده است. وی نظام اجتماعی را متشکل از خرده‌نظام‌های چهارگانه (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی) می‌داند که به کار تحقق پیش‌شرط‌های کارکردی^{۱۳} می‌آیند. به‌زعم وی برای حفظ نظم و همبستگی اجتماعی

حاکم بر جامعه هریک از خرده‌نظام‌های چهارگانه از کار ویژه خاصی به منظور برآوردن نیازها برخوردار است و وجود نقص یا هرگونه اختلالی در هریک از آنان می‌تواند به خرده‌نظام‌های دیگر منتقل و در نهایت، انسجام اجزا، بقا و تعادل نظام اجتماعی را آشفته و نابسامان سازد (کرایب، ۱۳۸۹: ۶۰ و ۶۱؛ ریتزر، ۱۳۹۴: ۱۴۷ و ۱۴۸). در پژوهش حاضر نیز می‌توان با اتکا به بروز یا دفع اختلال‌ها در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و غیره (به‌طور خاص با تأکید بر انواع محرومیت در این حوزه‌ها) تکثیر یا تضعیف مداراجویی را در میان کنشگران اجتماعی تبیین کرد.

پیر بوردیو^{۱۵} معتقد است جایگاه متفاوت در میدان^{۱۶} و فضای اجتماعی، به شکل‌گیری نگرش‌های متمایزی در باب تجارب و شیوه‌های زندگی می‌انجامد. نگرش‌ها و شیوه‌هایی که می‌توانند به سمت اقتدارگرایی یا دموکراسی متمایل شوند (پناهی و شالچی، ۱۳۹۴: ۱۰۰). مداراجویی طبق تئوری جامع سرمایه چندگانه بوردیو به‌مثابه بخشی از عادت‌واره^{۱۷} یا منش افراد و متأثر از موقعیت آنان در فضای اجتماعی چندبعدی و به عبارتی طبقه اجتماعی‌شان تبیین می‌شود. طبقه اجتماعی که بوردیو درباره آن بحث کرده است، با دسترسی افراد به منابع گوناگون نظیر جنسیت، شغل، سن، آگاهی از امور فرهنگی و تحصیلات تصریح شده است و صرفاً مبنای مارکسیستی ندارد (سیدمن، ۱۳۹۲: ۱۹۷). در اینجا طبقه اجتماعی با ساختار روابط میان تمامی ویژگی‌های فوق تعریف می‌شود، نه با تأکید صرف بر یکی از آن ابعاد (به نقل از پناهی و شالچی، ۱۳۹۴: ۹۹)؛ به‌عبارت دیگر مدارا به‌مثابه کنش، نوعی جهت‌گیری ذهنی و کرداری و متأثر از عوامل سطح کلان و خرد است. ساختارها یا حوزه‌های تعاملاتی، مرتبط با سطح کلان هستند، به‌طوری‌که هر فردی باتوجه به ترکیبی از میزان و وزن نسبی سرمایه‌های خویش در میدان و فضای اجتماعی چندبعدی،

¹ Cultural Deprivation

² Ethical Deprivation

³ Environmental/ Physical Deprivation

⁴ Feeling of Relative Deprivation

⁵ Reference Group

⁶ Samuel A. Stuffer

⁷ Merton

⁸ Edwin Paul Hollander

⁹ Runciman

¹⁰ Crosby

¹¹ Ted Robert Gurr

¹² J.C. Davies

¹³ Talcott Parsons

¹⁴ Functional Prerequisites

¹⁵ Pierre Bourdieu

¹⁶ Field

¹⁷ Habitus

موقعیت و طبقه اجتماعی خود را می‌یابد و از سوی دیگر با افرادی که دارای پایگاه اجتماعی مشابه هستند، از الگوی کنشی و منش یا عادت‌واره خاص و هماهنگ خود بهره‌مند می‌شود. عادت‌واره به معنای رفتار، خصلت و ماتریس ادراک‌ها و ارزیابی‌هاست و در نتیجه جهان‌بینی و نحوه عملکرد اشخاص حاضر در جهان اجتماعی را سازمان می‌دهد (Bourdieu, 1984؛ آقایی هیر و همکاران، ۱۳۹۸)؛ بنابراین، بخش مهمی از واکنش‌های افراد در موقعیت‌های گوناگون، متأثر از جایگاه اجتماعی و پیرو آن، میزان دسترسی به فرصت‌های فرهنگی و اقتصادی است (فیروزجانیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۷).

بر پایه تئوری آبراهام هارولد مزلو^۱، انسان‌ها دارای پنج دسته نیازهای فطری هستند؛ نیازهای جسمی مشتمل بر غذا، مسکن و روابط جنسی، نیاز به ایمنی شامل اطمینان از تداوم ارضای نیازها، محفوظ ماندن، دوری از خطر و داشتن حامی، نیاز به روابط اجتماعی و محبت، نیاز به تأیید، حفظ آبرو، قدرشناسی، عزت نفس، منزلت و احترام و نیاز به خویش‌نمایی یا شکوفاشدن آنچه که به‌طور بالقوه در فرد وجود دارد. در اینجا تأکید می‌شود که تأثیر نیاز به احترام و عزت نفس بسیار قوی‌تر از نیازهای جسمی است. همچنین مزلو معتقد است که این نیازها دارای یک سلسله‌مراتب هستند؛ نیازهای پست یا دون و نیازهای عالی. یعنی برای انسان‌ها ابتدا ارضای نیازهای جسمی (نیازهای پست‌تر) دارای اهمیت هستند، سپس به ترتیب نیاز به ایمنی، روابط و احترام برای انسان مطرح می‌شود، تا بالاخره در انسان‌هایی که همه نیازهایشان برطرف شده است، نیاز متعالی به تفکر درباره معنی و محتوا (به خود رسیدن) مطرح می‌شود (Maslow, 1977: 85؛ رفیع‌پور، ۱۳۸۵: ۴۱ و ۴۲)؛ بنابراین، ارضانشدن نیازها در قلمروهای متعدد می‌تواند مسبب رفتارهای نامداراجویانه در سطوح خرد و کلان شود.

به گفته رونالد اینگلهارت^۲ ارزش‌های پسماده‌گرایانه را باید

با تصویر هرم نیازهای مزلو فهمید؛ بر همین اساس جوامع غربی وقتی از مرحله صنعتی (تأمین نیازهای مادی) موفق بیرون آمدند، در مرحله پساصنعتی نیازهای روحی و روانی و نیاز به معنایی را در خود حس کردند؛ بر همین اساس در جوامع مذکور، دیگر کار و فعالیت‌های اجتماعی برای امرار معاش و رفع نیازهای سطح اول نیست، بلکه برای کسب آرامش، آزادی و معنایی است. ارزش‌های جامعه پساصنعتی عملاً ارزش‌های کودکانی است که در رفاه جوامع صنعتی به دنیا آمده و رشد کرده‌اند و برخلاف پدران‌شان دیگر نیازهای مربوط به بقا مسئله زندگی آنها نیست (Chandler, 2011)؛ به نقل از شاکرنژاد، ۱۳۹۷: ۲۷۲ و ۲۷۳)؛ بنابراین، انتظار می‌رود در جوامع پساصنعتی که فرصت‌های اقتصادی به میزان وافی و به‌صورت عادلانه در اختیار افراد قرار گرفته است و در نتیجه مشکل تأمین نیازهای اولیه یا بقا در آنها وجود ندارد، ارزشمندشمردن هنجارهای مداراجویانه و دموکراتیک از رواج فزون‌تری برخوردار باشد.

یکی دیگر از نظریات جامع و چندبعدی که قابلیت کاربرد در تبیین بسیاری از کنش‌ها و رفتارهای انسانی از جمله مداراگری را دارد، تئوری مسعود چلبی است. وی به‌واسطه بحث در باب شخصیت پیشرفته و اخلاق مسئولیت، مرور انواع اختلالات اجتماعی و واکاوی مفهوم حائز اهمیت فرصت‌ها در نظریه ابرتابع رفتار به نقش آنها (موانع و فرصت‌های اجتماعی) در تکوین شخصیت پیشرفته و تربیت اخلاقی افراد جامعه توجه می‌کند.

از آنجایی که می‌توان برای جامعه و انسان چهار بُعد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی / شناختی متصور شد، می‌توان برای فرصت‌ها نیز چهار بُعد قائل شد: فرصت‌های مادی (فرصت‌های فراهم‌شده توسط محیط درونی "عوامل زیستی، روانی و عصبی" و محیط بیرونی "شغل و ابزار معیشتی و مادی زندگی همچون غذا، مسکن، پوشاک، بهداشت، آموزش و سایر نیازهای حیاتی")، رابطه‌ای (تعامل

¹ Abraham Harold Maslow

² Ronald Inglehart

یا رابطه با دیگران)، سیاسی (مشمول بر امنیت، آزادی مثبت و نظارت بیرونی) و فرهنگی (تفکر، تجربه کردن، یادگرفتن و یاددادن) (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۱۷-۱۰۳).

از سوی دیگر، به‌زعم مسعود چلبی، اخلاق مسئولیت یا مسئولیت شخصی نمایانگر عالی‌ترین تمایل شخصیتی است که در فرایند رشد شخصیت به دست می‌آید و به‌مثابه یک تمایل پیچیده، مرکب از عقلانیت یا خردورزی، کنترل محیط درونی و بیرونی، فعال‌گرایی، کوشش برای موفقیت، وابستگی عاطفی تعمیم‌یافته و خودتنظیمی است؛ بنابراین، نظام شخصیت که مهم‌ترین بُعد انسانی است، نقش محوری در امر توسعه ایفا می‌کند. از طریق فرایند جامعه‌پذیری، شخصیت‌های پیشرفته شکل می‌گیرد و زمینه برای توسعه و تحول ساختاری فراهم می‌آید و بالعکس؛ در نتیجه بدون نظم شخصیتی مطلوب، نظم اجتماعی مطلوب نیز دسترسی‌ناپذیر خواهد بود (چلبی، ۱۳۸۶: ۲۳۵ و ۲۳۶)؛ زیرا اگر در آن تمایلات نظم‌دهنده و تغییردهنده ترکیب نشوند، در این صورت شخصیت دچار سوء ترکیب می‌شود؛ یعنی اگر کنترل‌های محیطی غلبه کنند، در این حالت فرد ممکن است انزوای طلب و از جامعه جدا شود و اگر سواقت فردی نسبت به کنترل‌های محیطی قوی‌تر باشند، در این صورت شخص مایل است به اهداف فردی خود نائل شود. آستانه تحمل چنین فردی در مواجهه با موانع اجتماعی ضعیف است و در ناملازمات اجتماعی به‌سرعت خشمگین می‌شود. چنین فردی بیشتر رفتارهای خودخواهانه، فرصت‌طلبانه و غیراخلاقی دارد (چلبی، ۱۳۸۶: ۲۳۸ و ۲۳۹).

همچنین در این میان اختلالات ساختاری می‌توانند به‌عنوان موانعی در تکوین شخصیت و تربیت اخلاقی افراد جامعه عمل کنند. به بیانی دقیق‌تر، در چگونگی مکانیزم رابطه اختلالات اجتماعی به‌مثابه مانع و محدودیت با تکوین شخصیت پیشرفته و تربیت اخلاقی افراد جامعه، چلبی (۱۳۸۶) عنوان می‌کند که یکی از شرایط رشد و تکثیر شخصیت پیشرفته، بهره‌مندی جامعه کل از نوعی اجتماع عام

است (به‌طوری‌که میزان اختلالات اجتماعی در چنین جامعه‌ای، حداقل و رو به کاهش باشد و بیشتر گروه‌های نخبه در حوزه‌های چهارگانه حائز هویت ملی، راغب به تغییر و دارای مفاهیم نمادی و هنجاری باشند)؛ به عبارت دیگر امکان ظهور و شیوع شخصیت پیشرفته _ که بردباری، تحمل یا به نوعی مدارای اجتماعی در بُعد انسجامی / معاشرتی (چلبی، ۱۳۹۲) نیز بخشی از نظام شخصیت است _ و وضعیت آتاتورمی (یا خودمختاری) _ که در آن فرد با کسب شخصیت منفک و منسجم در خلال فرایند جامعه‌پذیری حائز اخلاق مسئولیت می‌شود و در جهت منافع فردی و جمعی به‌گونه‌ای نقاد، خلاق و سازنده حرکت می‌کند _ در جامعه‌ای که دچار اختلالات اجتماعی حاد و مزمن باشد، محتمل نخواهد بود. اختلالاتی نظیر اختلال توزیعی^۱ (همچون توزیع نابرابر منابع و فرصت‌های ارزشمند)، اختلال نمادی^۲ (کاهش وحدت نمادی تعمیم‌یافته حاکی از ضعف در تفکرات، احساسات و اصول فرهنگی مشترک)، اختلال هنجاری^۳ (مشمول بر قطبی‌شدن هنجاری، تضاد هنجاری، ضعف هنجاری و بی‌هنجاری) و اختلال رابطه‌ای^۴ (همچون کاهش شدت، تعدد و تنوع گرہ‌ها و پیوندهای اجتماعی).

مادامی که فرصت‌های فردی یا منابع در دسترس (در ابعاد مادی، آموزشی، شغلی، سیاحتی و گروهی) افزایش یابد، تحرکات فردی (در ابعاد گوناگون فیزیکی، اقامتی، شغلی، موضوعی و رابطه‌ای) نیز فزونی می‌گیرد و در نهایت، مولد درونی شدن محیط‌های اثباتی، اجتماعی و فرهنگی بیشتر و متنوع‌تری خواهد شد که شخصیت پیشرفته با اخلاق مسئولیت، برآیند آن خواهد بود (چلبی، ۱۳۸۶: ۲۳۹)؛ بنابراین، نابرابری و انحصار به‌مثابه یکی از برجسته‌ترین اختلالات اجتماعی و ساختاری ریشه محرومیت اعضای جامعه از

^۱ Distributive Disorder

^۲ Symbolic Disorder

^۳ Normative Disorder

^۴ Relational Disorder

فرصت‌ها و منابع در دسترس در حوزه‌های گوناگون و به تبع آنها تکوین نیافتن شخصیت مترقی، ترویج بی‌نظمی اجتماعی و کژرفتاری است. به زعم چلبی با افزایش محرومیت در جامعه تضاد اجتماعی، عناد، غضب اخلاقی، همکاری نکردن، انواع جرائم مهم، انزوای اجتماعی، شورش و خروج نیز افزایش می‌یابد و هم‌زمان نظم اجتماعی به سمت زور و تزویر بیشتر سوق می‌یابد؛ به طوری که در آن هنجارهای اخلاقی و عقلانی رنگ می‌بازند (چلبی، ۱۳۹۵: ۸۳)؛ بنابراین، می‌توان این‌گونه استنباط کرد که با افزایش محرومیت‌ها (برخوردار نبودن از فرصت‌ها و منابع در دسترس) و احساس محرومیت نسبی ناشی از آن در فرایند مقایسه اجتماعی، رعایت هنجارهای اجتماعی و اخلاقی همچون مدارای اجتماعی فروکش خواهد کرد.

روش پژوهش

رویکرد این پژوهش، رهیافت کمی^۱ مبتنی بر تکنیک پیمایش^۲ و ابزار پرسش‌نامه ساختمانده است. واحد مشاهده^۳ و تحلیل^۴، هر دو، فرد و همچنین ماهیت پژوهش حاضر از بُعد زمان، مقطعی^۵ (بازه زمانی پژوهش ۱۴۰۲ الی ۱۴۰۳)، از بُعد هدف، توصیفی-تحلیلی^۶، از بُعد وسعت و فرایند اجرای پژوهش، پهنانگر^۷ (کمی) و از بُعد نتایج یا پیامد، کاربردی^۸ است. جامعه آماری، کلیه شهروندان ۱۸ تا ۶۴ سال شهر تهران است. متناسب با نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای^۹، شهر تهران به ۲۲ منطقه شهری تقسیم شد و براساس شرایط جغرافیایی و با در نظر گرفتن حضور مناطق معرف طبقات بالا، متوسط و پایین، به طور تصادفی مجموعاً ۵ منطقه از

محدوده جغرافیایی شمال (۱)، جنوب (۱۵)، مرکز (۶)، غرب (۲۲) و شرق (۴) و از هر منطقه، ۲ ناحیه و از هر ناحیه ۱ محله (مجموعاً ۱۰ ناحیه و ۱۰ محله به طور تصادفی) برگزیده شد (نواحی ۴ و ۷ از منطقه ۱، نواحی ۳ و ۵ از منطقه ۱۵، نواحی ۴ و ۶ از منطقه ۶، نواحی ۱ و ۵ از منطقه ۲۲ و نواحی ۲ و ۹ از منطقه ۴). همچنین از هر محله تعدادی بلوک به طور تصادفی انتخاب و پس از برآورد پلاک‌ها با روش سیستماتیک و مراجعه به درب منازل، اطلاعات جمع‌آوری شد. لازم به ذکر است برای محاسبه حجم نمونه از نرم‌افزار آماری سَمپل پاور^{۱۰} استفاده شد که با توجه به حجم نمونه پیشنهادی نرم‌افزار و سایر سناریوهای منتخب (بیشتر از ۳۰۰ نفر) با در نظر گرفتن احتمال پرسش‌نامه‌های مخدوش، میزان حجم نمونه انتخابی به ۴۰۰ نفر افزایش یافت. جدول پیش‌رو نحوه سنجش مدارای اجتماعی را نمایان می‌سازد.

¹ Quantitative Approach

² Survey

³ Units of Observation

⁴ Units of Analysis

⁵ Cross-Sectional Research

⁶ Descriptive-Analytical Research

⁷ Intensive-Extensive Study

⁸ Applied Research

⁹ Multiple-Stage Cluster Random Sampling

¹⁰ Spss Sample Power

جدول ۱- تعاریف مفهومی و عملیاتی ابعاد مدارای اجتماعی

Table 1- Conceptual and operational definitions of social tolerance dimensions

ابعاد	تعریف مفهومی	ابعاد	تعریف عملیاتی (معرفها)
		قومیتی	بیهوده و مسخره‌بودن برخی از آداب و رسوم اقوام، احساس ناراحتی از لهجه یا زبان اقوام دیگر، خودداری از شرکت در گروه‌ها به‌عنوان اقلیت قومی، برتر بودن گروه قومیتی خود، پذیرش ازدواج و شراکت در کار تجاری با قومیت‌های دیگر.
	احترام به ویژگی‌هایی که اختیاری نیستند و همچنین به دارندگان آن ویژگی‌ها و هویت‌ها مانند پیروان ادیان گوناگون، ملیت‌ها، قومیت‌ها، جنسیت‌ها، طبقات، نژادها و زبان‌های متمایز	ملیتی	افزایش جرم و جنایت به علت حضور مهاجران خارجی، نپذیرفتن حضور سایر ملیت‌ها در کشور، پذیرش کمپین مبارزه با حضور افغان‌ها در کشور، پذیرش بازگشت سایر ملیت‌ها به کشورشان.
هویتی		جنسیتی	پذیرش مدیریت یک زن به‌عنوان بالادست، مردان مدیران تجاری بهتر از زنان، لازم‌نبودن رضایت همسر برای خروج زنان از کشور، اعتراض علیه تبعیض زنان در محیط کار، کارایی بیشتر مردان در عالم سیاست، دادن اولویت استخدام به مردان، محول کردن مشاغل با روحیات مردانه به مردان، احترام به جایگاه و حقوق زنان.
		دینی-مذهبی	پایبندی بیشتر هم‌دینان به ارزش‌های اخلاقی، نامطلوب بودن ترویج ادیان دیگر در کشور، کامل بودن دین خود، دخالت نکردن علمای مذهبی در تصمیمات دولتی، تحمل نکردن دین و مذهبی غیر از دین خود، پذیرش ازدواج با غیرمسلمان.
	سخت‌گیری نکردن به برخی الگوهای رفتاری که از نظر فرد نادرست هستند؛ مانند الگوهای روابط جنسی، الگوی پوشش و مدارا با جرم و مجرمان	با مجرمان	خطرناک بودن مجرم برای امنیت جامعه، مطرود بودن مجرمان، پذیرش ازدواج، رفت‌وآمد خانوادگی و شراکت با مجرم یا فرد سابقه‌دار
اخلاقی- رفتاری		با سبک پوشش و رفتار	معاشرت نکردن با افرادی با سبک پوشش و رفتار غیرمرسوم یا ضدعرف، پذیرش پوشش آزادانه، شخصیت ضداجتماع و ناهنجار افراد با پوشش ضدعرف.
		با الگوهای روابط جنسی	پذیرش ازدواج سفید، پذیرش رابطه جنسی قبل از ازدواج، پذیرش همجنس‌گرایان، مطرود بودن زنان مردنما و مردان زن‌نما، پذیرش معاشرت با دگرباشان جنسی.
سیاسی	مشمول بر احترام به حقوق و آزادی‌های مدنی.		انتقادپذیری، تحمیل عقاید، پذیرش آزادی بیان، موافقت با فعالیت اجتماعی- سیاسی احزاب مخالف با خود، پذیرش سانسور در رسانه‌ها، پذیرش استخدام فرد متخصص مخالف و متضاد با خود در پست سیاسی مهم، محدود کردن گروه‌های سیاسی مخالف با خود، تحمل خودرأی‌ها و سازمخالف‌ها، تعصب بر افراد و گروه‌های اجتماعی- سیاسی مورد علاقه.
زیست محیطی	مشمول بر پذیرش و احترام به حقوق محیط زیست، حیوانات و فعالین آن.		پذیرش و احترام به گیاهخواران، پذیرش و همراهی با فعالین و دوستداران حیوانات و محیط زیست، توجه به توسعه پایدار، عدم مصرف مواد تجزیه‌ناپذیر، استفاده از محصولات بدون تست حیوانی، لطمه به محیط زیست، اعتراض به آلوده‌کنندگان محیط زیست، توجه به حیوانات خیابانی و تلاش برای درمان حیوانات خیابانی مصدوم.

سازه‌های مرکزی پژوهش ازجمله مدارای اجتماعی کل (۹۲/،) مدارای هویتی (۸۸۴/،) مدارای اخلاقی-رفتاری (۸۳۷/،) مدارای سیاسی (۷۰۸/،) مدارای زیست محیطی (۷۰۱/،) انواع محرومیت‌های اقتصادی (۹۵/،) فرهنگی (۷۷۱/،) اجتماعی (۸۸۲/،) سیاسی (۸۶۹/،) جسمی-روحي (۹۱۳/،) اخلاقی (۸۷۲/،) محیطی-کالبدی (۹۱۵/،) و احساس محرومیت نسبی (۸۷۸/،) نشان از برقراری پایایی سنجها دارد. جدول پیش‌رو نیز نحوه سنجش انواع محرومیت را نمایان می‌سازد.

سنجش روایی و پایایی ابزار، به ترتیب با تأکید بر اعتبار محتوایی^۱، سازه^۲ و ضریب آلفای کرونباخ (بیش از ۷۰/،) صورت پذیرفته است. همچنین در مرحله پیش‌آزمون برای تأیید و اکتشاف برخی از ابعاد و مؤلفه‌های مدارا و محرومیت، مصاحبه‌ای اکتشافی با ۱۴ نفر از شهروندان تهرانی صورت گرفت و درنهایت، مرحله مقدماتی با پاسخ‌گویی ۴۲ نفر از شهروندان تهرانی به پرسش‌نامه طراحی شده و بررسی اعتبار و پایایی سازه‌ها به پایان رسید. میزان آلفای کرونباخ برای

¹ Content Validity² Construct Validity

جدول ۲- تعاریف مفهومی و عملیاتی انواع محرومیت
Table 2- Conceptual and operational definitions of types of deprivation

ابعاد	تعریف مفهومی	ابعاد	تعریف عملیاتی
			میزان فعالیت و مشارکت در خیریه‌ها، گروه‌های امدادی، مراسم مذهبی، انجمن‌های فرهنگی و آموزشی، بسیج و انجمن‌های اسلامی، انجمن‌های حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر، انجمن‌های محلی همچون شورایاری‌ها، محلات و احزاب و تشکل‌های سیاسی.
			میزان تمایل به مهاجرت از ایران و ابراز ناراحتی از متولدشدن در ایران.
اجتماعی	فقدان یا ضعف شبکه‌های حمایتی و ارتباطی.	اعتماد اجتماعی	اعتماد درون‌گروهی (اعضای خانواده)، اعتماد برون‌گروهی (دوست، همکار، همسایه و سایر افراد) و اعتماد نهادی (مسئولان، مدیران و نهادهای وابسته).
			تمایل به تنهایی، تمایل به رفت‌وآمد نداشتن، تمایل به صمیمیت و نزدیکی با دیگران نداشتن، تمایل به آشنائی و معاشرت با افراد جدید نداشتن.
			برخورداری از حمایت عاطفی، مصاحبتی، مشورتی، مالی، خدماتی و اطلاعاتی.
		همبستگی اجتماعی	میزان اجماع و توافق، اتحاد و یکپارچگی، احساس مسئولیت در برابر دیگران، روحیه دگربینی و دگرخواهی.
			بازدید از نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های فرهنگی-هنری، موزه‌ها و اماکن تاریخی، شرکت در کلاس‌های آموزشی، فرهنگی-هنری، سمینارها و کنفرانس‌ها و کنسرت‌های موسیقی، تئاتر و سینما، تسلط به زبان‌های خارجی و مهارت‌های کامپیوتری، ساعات اختصاص‌یافته به مطالعه، استفاده از رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی.
فرهنگی	نبود فعالیت‌های فرهنگی یا ضعف فرصت‌های فرهنگی، مکفی برای فکر کردن، تجربه کردن، یاد گرفتن و یاد دادن.	فعالیت‌های فرهنگی و مهارت‌های اکتسابی	میزان آثار هنری و صنایع دستی موجود در منزل.
		تملک آثار فرهنگی	تعداد مدارک، جوایز و افتخارات دریافتی از مؤسسات معتبر و میزان تحصیلات.
		مدارک معتبر	
		احساس ناامنی	فقدان یا ضعف برخورداری از امنیت مالی، جانی، مجازی، ملکی، شغلی و فکری.
		احساس بی‌عدالتی	حاکمیت قانون: برابری در مقابل قانون، گرفتن حق از طریق قانون، توزیع عادلانه پاداش بر مبنای شایستگی و شایسته‌سالاری.
		کنترل و نظارت بیرونی	وجود دوربین‌های نظارتی هوشمند و حضور محسوس یا نامحسوس مأموران امنیتی برای کاهش جرم و تأمین آسایش شهروندان.
سیاسی	مشتمل بر فقدان یا ضعف فرصت‌های سیاسی که از سوی دولت و جامعه فراهم می‌شوند.	ارزیابی از کفایت و توانمندی دولت در حل مسائل	مطلوب یا نامطلوب بودن عملکرد دولت و مسئولین در حوزه‌های گوناگون همچون حجاب (فرهنگی)، کفایت و توانمندی برای حل مشکلات اقتصادی، مادی‌گرایی و منفعت‌طلبی نداشتن (اقتصادی)، سیاست‌های خارجی مؤثر، انتقادپذیری برای انجام اصلاحات، جامعه مدنی فعال (سیاسی) و جلوگیری از تفرقه و ایجاد پیوند و انسجام اجتماعی میان مردم.
			قدرت خرید مواد غذایی (اعم از گوشت و مرغ، ماهی، میوه و سبزیجات، شیر، فرآورده‌های لبنی و تخم‌مرغ)، توانایی مالی برای مواردی چون (پس‌انداز کردن، وام گرفتن، چکاپ دوره‌ای پزشکی و دندانپزشکی، مسافرت، تعویض لوازم آسیب‌دیده منزل، خریداری پوشاک متناسب با فصل، دعوت از خویشاوندان، پرداخت بدهی یا قبوض)، کفایت درآمد برای هزینه‌ها، صرفه‌جویی در هزینه‌ها، فرصت‌های شغلی موجود در جامعه و سرمایه مالی (اعم از درآمد، خودرو، منزل مسکونی).
اقتصادی	مشکلات و محرومیت‌های مرتبط با کالاهای مادی، نیازهای اساسی و ابزار معیشتی.		
			کمیت و کیفیت مراکز گوناگون خدمات‌رسان، کمیت و کیفیت آب شرب، سرویس برق، گاز، تلفن و اینترنت، سیستم حمل‌ونقل، وضعیت پاکیزگی، زیبایی و فضای سبز در دسترس، مدیریت و کیفیت جمع‌آوری زباله، فاضلاب و آب‌های سطحی، شاخص کیفیت هوا، کیفیت مسکن محل سکونت، عملیاتی کردن برنامه‌های کاهش مخاطرات و بلایای طبیعی، رسیدگی به امور حیوانات، معتادین و ارادل و اوباش و کمیت و کیفیت مبلمان شهری.
محیطی- کالبدی	امکانات و خدمات زیربنایی شهری، کیفیت مسکن و محیط زیست.		
			ضعف ارزش‌های اخلاقی، ظهور بی‌اخلاقی اجتماعی یا زوال اخلاقی تهدیدکننده در جامعه.
اخلاقی			پایبند نبودن به اخلاقیات در عمل، صداقت‌نداشتن، بدگویی و غیبت‌کردن، حسادت، تظاهر و دورویی، کنج‌کاوی، تجسس و دخالت در زندگی خصوصی، قضاوت نابجا، تملق و چاپلوسی، عدم رازداری، دین‌زدگی ناشی از اقدامات غیراخلاقی افراد مدعی دینداری یا واکنش‌های افراطی، توجه به مادیات به جای انسانیت.

ابعاد	تعریف مفهومی	ابعاد	تعریف عملیاتی
جسمی- روحي	برخوردار نبودن از سلامت کامل، ناشی از ناتوانی‌ها و بیماری‌های جسمی و روحی (تجربه عواطف و احساسات منفی).	جسمانی	استفاده از مکمل‌های غذایی متناسب با سن، استفاده از دارو بدون تجویز پزشک، ورزش روزانه، نوشیدن آب به میزان کافی، کاهش عملکرد به علت ضعف و خستگی، کمبود انرژی یا سایر مشکلات جسمانی، افزایش یا کاهش وزن ناشی از مشکلات، انجام چکاپ دوره‌ای پزشکی، ارزیابی از سلامت جسمانی، ارگانیک بودن مواد غذایی مصرفی.
احساس	ادراک کنشگران از وجود شکاف میان انتظارات و وضعیت موجود در فرایند مقایسه خود با دیگران و رضایت یا نارضایتی حاصل از آن.	عاطفی-روانی	تجربه احساس بی‌انگیزگی، درماندگی، شکست، غم و اندوه، لذت نبردن از زندگی، یأس و ناامیدی، احساس بدبختی، پشیمانی و گناه، افکار خودکشی، داشتن استرس و اضطراب، دغدغه‌های ذهنی و کاهش تمرکز، ناآرامی و آشوب درونی، افسردگی، اختلالات خواب، تحقیر و سرزنش شدن، زودرنجی و عصبی بودن.

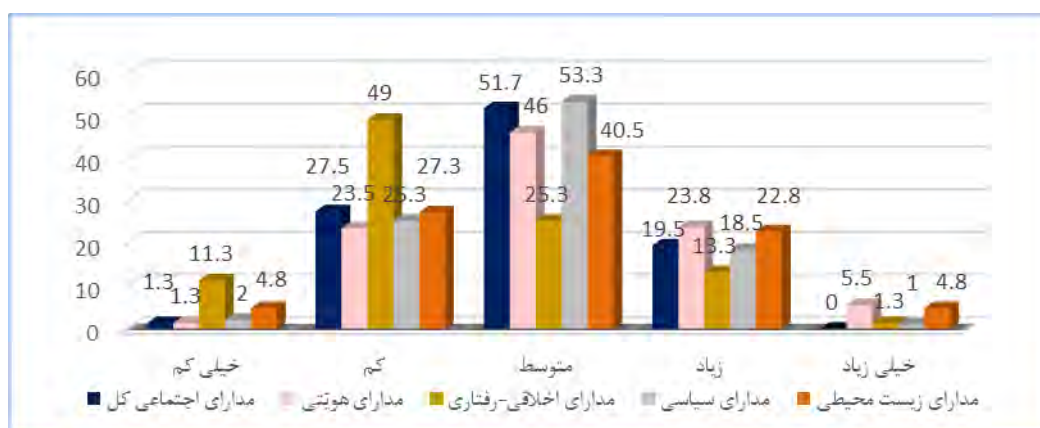
یافته‌های پژوهش

سیمای آماری پاسخ‌گویان

برآیند حاصل از ارزیابی ویژگی‌های دموگرافیک نشان می‌دهد که زنان و مردان هرکدام ۵۰ درصد نمونه را به خود اختصاص داده‌اند. به‌طور کلی ۴۱/۸ درصد (معتبر) از جمعیت نمونه در گروه سنی ۱۸ تا ۳۵ سال و ۵۸/۲ درصد در گروه سنی ۳۶ سال به بالا قرار دارند. متأهلین و مجردین به ترتیب با ۵۷/۱ و ۳۹/۳ درصد، بیشترین میزان فراوانی‌ها را در اختیار دارند. ۳۳/۱ درصد از پاسخ‌گویان دارای تحصیلات فوق‌دیپلم و کمتر، ۴۲/۹ درصد لیسانس و ۲۴ درصد دارای تحصیلات فوق‌لیسانس و دکتری هستند. ۱۹/۸ درصد از شهروندان شاغل بخش خصوصی، ۱۱/۸ درصد شاغل بخش دولتی، ۲۵/۶ درصد دارای مشاغل آزاد، ۱۵ درصد بازنشسته، ۲۰/۱ درصد دانشجو، ۷ درصد خانه‌دار و ۱۴/۱ درصد فاقد شغل اظهار شده‌اند. متوسط درآمد پاسخ‌گویان ۳۱/۷۴ میلیون، حداقل درآمد ۷ میلیون و حداکثر درآمد نیز ۱۲۰ میلیون تومان است؛ افزون بر این، قومیت‌های فارس و ترک به ترتیب با ۵۶/۴ و ۳۲/۷ درصد، بیشترین میزان فراوانی‌ها را در بردارند. مسلمانان شیعه ۹۳/۸ درصد و سنی‌مذهب‌ها نیز ۴/۱ درصد نمونه را تشکیل می‌دهند.

یافته‌های توصیفی مفاهیم بنیادین پژوهش

برآیند حاصل از ارزیابی توزیع نمونه برحسب مفاهیم بنیادین پژوهش بدین شرح است: آماره میانگین بیان می‌دارد که به‌طور متوسط میزان مدارای اجتماعی پاسخ‌گویان در بازه ۰ تا ۱۰۰، ۴۷/۸۶ است؛ به عبارت دقیق‌تر، میزان مدارای اجتماعی شهروندان در دامنه کم تا متوسط قرار می‌گیرد. میزان مدارای اجتماعی ۲۸/۸ درصد از پاسخ‌گویان کم، ۵۱/۷ درصد آنها متوسط و ۱۹/۵ درصد آنها زیاد ارزیابی شد؛ افزون بر آن، در میان ابعاد چهارگانه مدارای اجتماعی، مدارای هویتی با میانگین ۵۱/۸ (متوسط رو به زیاد) و مدارای اخلاقی _ رفتاری با میانگین ۳۹ به ترتیب بیشترین و کمترین میزان را در مقایسه با سایر ابعاد مدارا در میان شهروندان کسب کرده‌اند. همچنین به‌طور متوسط، میزان مدارای سیاسی و زیست‌محیطی در بازه ۰ تا ۱۰۰ به ترتیب ۴۸/۴ و ۴۹/۳ است؛ بنابراین، به استثنای مدارای هویتی میزان انواع مدارا در دامنه کم تا متوسط قرار می‌گیرد. شایان ذکر است تمامی ارقام ارائه‌شده در بخش یافته‌های توصیفی مبتنی بر آماره میانگین است. برای ممانعت از اطالة کلام، درصد طبقات پاسخ‌ساز سه‌گانه (کم، متوسط و زیاد) پس از ترکیب طبقات پاسخ خیلی کم و کم و زیاد و خیلی زیاد ارائه شده است.

نمودار ۲- توزیع نسبی پاسخ‌گویان برحسب میزان مدارای اجتماعی و ابعاد چهارگانه آن

Chart 2- Relative distribution of respondents according to the level of social tolerance and its four dimensions

در ادامه خواهد آمد.

جدول پیش‌رو توزیع نسبی پاسخ‌گویان را برحسب میزان انواع محرومیت و مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که شرح آن

جدول ۳- توزیع نسبی پاسخ‌گویان برحسب میزان انواع محرومیت و مقایسه

میانگین‌ها

Table 3- Relative distribution of respondents according to the level of types of deprivation and comparison of means

متغیرها	عنوان	طیف پاسخ‌ها (بر مبنای درصد معتبر)			میانگین (در بازه ۰ تا ۱۰۰)
		زیاد	متوسط	کم	
محرومیت اقتصادی	۳۷/۱	۳۴	۲۹	۴۸/۴۸	
محرومیت جسمی-روحي	۲۶	۳۳/۶	۴۰/۵	۵۲/۲۹	
محرومیت اجتماعی	۶/۳	۵۷/۳	۳۶/۵	۶۱/۰۹	
محرومیت محیطی-کالبدی	۱۴/۶	۵۶/۸	۲۸/۷	۶۰/۴۷	
محرومیت اخلاقی	۴/۳	۸۱/۳	۱۴/۵	۷۲/۱۰	
محرومیت سیاسی	۲/۳	۸۸/۵	۹/۳	۷۳/۹۲	
محرومیت فرهنگی	۹/۸	۵۰/۳	۴۰	۶۰/۱۸	
احساس محرومیت نسبی	۱۵/۸	۵۲/۸	۳۱/۵	۵۹/۳۵	

زیاد) آن در میان شهروندان تهرانی است. محرومیت جسمی-روحي ۲۶ درصد از پاسخ‌گویان کم، ۴۰/۵ درصد از آنها متوسط و ۳۳/۶ درصد از آنها زیاد ارزیابی شد. به‌طور متوسط میزان محرومیت اجتماعی پاسخ‌گویان در بازه ۰ تا ۱۰۰، ۶۱/۰۹ است که نمایانگر میزان متوسط رو به زیاد آن (دامنه متوسط تا زیاد) در میان شهروندان تهرانی است. محرومیت اجتماعی ۶/۳ درصد از پاسخ‌گویان کم، ۳۶/۵ درصد از آنها متوسط و

با تکیه بر آماره میانگین، به‌طور متوسط میزان محرومیت اقتصادی پاسخ‌گویان در بازه ۰ تا ۱۰۰، ۳۷/۱ است که نمایانگر میزان تقریباً متوسط آن در میان شهروندان تهرانی است. محرومیت اقتصادی ۳۷/۱ درصد از پاسخ‌گویان کم، ۲۹ درصد از آنها متوسط و ۳۴ درصد از آنها زیاد ارزیابی شد. به‌طور متوسط میزان محرومیت جسمی-روحي پاسخ‌گویان در بازه ۰ تا ۱۰۰، ۵۲/۲۹ است که نمایانگر میزان متوسط (رو به

۵۷/۳ درصد از آنها زیاد ارزیابی شد. به طور متوسط میزان محرومیت محیطی-کالبدی پاسخ‌گویان در بازه ۰ تا ۱۰۰، ۶۰/۴۷ است که نمایانگر میزان متوسط رو به زیاد آن (دامنه متوسط تا زیاد) در میان شهروندان تهرانی است. محرومیت محیطی-کالبدی ۱۴/۶ درصد از پاسخ‌گویان کم، ۲۸/۷ درصد از آنها متوسط و ۵۶/۸ درصد از آنها زیاد ارزیابی شد. به طور متوسط میزان محرومیت اخلاقی پاسخ‌گویان در بازه ۰ تا ۱۰۰، ۷۲/۱۰ است که نمایانگر میزان تقریباً زیاد آن در میان شهروندان تهرانی است. محرومیت اخلاقی ۴/۳ درصد از پاسخ‌گویان کم، ۱۴/۵ درصد از آنها متوسط و ۸۱/۳ درصد از آنها زیاد ارزیابی شد. به طور متوسط میزان محرومیت سیاسی پاسخ‌گویان در بازه ۰ تا ۷۳/۹۲، ۱۰۰ است که نمایانگر میزان تقریباً زیاد آن در میان شهروندان تهرانی است. محرومیت سیاسی ۲/۳ درصد از پاسخ‌گویان کم، ۹/۳ درصد از آنها متوسط و ۸۸/۵ درصد از آنها زیاد ارزیابی شد. به طور متوسط میزان محرومیت فرهنگی پاسخ‌گویان در بازه ۰ تا ۱۰۰، ۶۰/۱۸ است که نمایانگر میزان متوسط رو به زیاد آن در میان شهروندان تهرانی است. محرومیت فرهنگی ۹/۸ درصد از

برای آزمون فرضیات، ماتریس همبستگی (ضریب پیرسون و سطح معنی‌داری) میان انواع محرومیت و مدارای اجتماعی و ابعاد آن در جدول پیش‌رو ارائه شده است که شرح آن در ادامه خواهد آمد.

Table 4- Correlation matrix (Pearson coefficient and significance level) between types of deprivation and social tolerance and its dimensions

Tolerance and its dimensions								متغیرهای مستقل
احساس محرومیت نسبی	محرومیت فرهنگی	محرومیت سیاسی	محرومیت اخلاقی	محرومیت محیطی - کالبدی	محرومیت اجتماعی	محرومیت جسمی - روحی	محرومیت اقتصادی	متغیر وابسته و ابعاد
-.۱۶۷**	-.۳۸۴**	.۱۳۷**	-.۲۲۷**	-.۰۱۵	-.۲۵۴**	.۰۰۵	-.۱۱۴*	مدارای
<.۰۰۱	<.۰۰۱	.۰۰۶	<.۰۰۱	.۷۶۸	<.۰۰۱	.۹۲۳	.۰۲۳	اجتماعی کل
-.۱۳۶**	-.۳۶**	.۱۳۸**	-.۲۲۹**	-.۰۲۸	-.۲۴**	.۰۳۷	-.۰۶۲	مدارای هویتی
.۰۰۶	<.۰۰۱	.۰۰۶	<.۰۰۱	.۵۸۱	<.۰۰۱	.۴۶	.۲۱۴	
.۰۷۴	-.۲۲۲**	.۲۴۷**	-.۱۵۳**	.۰۸۷	.۰۱۷	.۲۵۷**	.۰۸۲	مدارای
.۱۳۷	<.۰۰۱	<.۰۰۱	.۰۰۲	.۰۸۲	.۷۳۸	<.۰۰۱	.۱۰۳	اخلاقی - رفتاری
-.۲۷۷**	-.۳۲۵**	-.۰۲۴	-.۲۲۹**	-.۰۵۸	-.۳۳۸**	-.۱۴۸**	-.۱۴۶**	مدارای سیاسی
<.۰۰۱	<.۰۰۱	.۶۳۷	<.۰۰۱	.۲۴۷	<.۰۰۱	.۰۰۳	.۰۰۳	
-.۲۶۲**	-.۱۷۴**	.۰۰۲	.۰۵۳	-.۰۵۹	-.۲۳۴**	-.۳۹۷**	-.۳۸۵**	مدارای
<.۰۰۱	<.۰۰۱	.۹۶۱	.۲۸۷	.۲۴۳	<.۰۰۱	<.۰۰۱	<.۰۰۱	زیست محیطی

برآیند حاصل از یافته‌های استنباطی درباره آزمون فرضیات بدین شرح است: باتوجه به جدول ماتریس همبستگی (جدول ۴) میان متغیرهای محرومیت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، اخلاقی و احساس محرومیت نسبی (در مقایسه با دیگران) با مدارای اجتماعی، همبستگی و هم‌تغییری معنی‌دار وجود دارد؛ بدین معنی که با افزایش محرومیت‌های فوق (به غیر از محرومیت سیاسی)، مدارای اجتماعی رو به کاهش (رابطه منفی یا معکوس) و با افزایش محرومیت سیاسی، مدارای اجتماعی رو به تزايد خواهد رفت

(رابطه مثبت یا مستقیم)؛ افزون بر آن میان متغیرهای محرومیت جسمی-روحي و محیطی-کالبدی با مدارای اجتماعی کل رابطه معنی‌داری یافت نشد. همچنین همان‌طور که ملاحظه می‌شود، بیشترین شدت همبستگی معنی‌دار میان انواع محرومیت و مدارای کل به ترتیب متعلق به محرومیت فرهنگی، اجتماعی و اخلاقی است. جدول پیش‌رو نتایج رگرسیون چندگانه (روش گام‌به‌گام) برای سنجش تأثیر متغیرهای مستقل بر مدارای اجتماعی را نمایان می‌سازد که شرح آن در ادامه از نظر خواهد گذشت.

جدول ۵- نتایج رگرسیون چندگانه (روش گام‌به‌گام) برای سنجش تأثیر متغیرهای مستقل بر مدارای اجتماعی

Table 5- Results of multiple regression (stepwise method) for measuring the effect of independent variables on social tolerance

شاخص‌های آماری			سطح معنی‌داری	آماره تی	ضرایب رگرسیونی (β) استاندارد	آماره‌ها مستقل‌ها
خلاصه مدل	نتایج جدول آنوا					
ضریب تعیین	ضریب	ضریب	$</.001$	۱۸/۶۲۳	-	مقدار ثابت
تعدیل شده	تعیین	همبستگی	$</.001$	-۶/۷۵۴	-۰/۳۲	محرومیت فرهنگی
(Adjusted R ²)	(R ²)	چندگانه (R)	$</.001$	-۶/۴۰۵	-۰/۳۱۲	محرومیت اخلاقی
			$</.001$	۷/۸۰۳	۰/۴۰۷	محرومیت سیاسی
۰/۲۸۲	۰/۲۸۹	۰/۵۳۸	$</.001$	-۳/۰۸	-۰/۱۷۴	محرومیت اجتماعی

اجتماعی می‌باشد که میزانی نسبتاً قوی است. همچنین به‌منظور برآورد اهمیت و سهم نسبی متغیرهای مستقل در پیش‌بینی متغیر وابسته، ضرایب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده (بتا)^۳ رهنما خواهد بود؛ بدین معنی که به‌واسطه یک انحراف معیار تغییر در متغیرهای محرومیت فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی، متغیر مدارای اجتماعی به ترتیب به میزان‌های -۰/۳۲، -۰/۳۱۲، ۰/۴۰۷ و -۰/۱۷۴ انحراف معیار تغییر خواهد کرد.

همچنین مدل‌سازی معادلات ساختاری^۴ و بررسی شاخص‌های نیکویی برازش^۵ برای تدوین مدل و الگوی نهایی مدارای اجتماعی با برازش مطلوب که نمایانگر حمایت مدل

برای کشف سهم و میزان تأثیر هریک از متغیرهای مستقل در تبیین واریانس متغیر وابسته، نتایج رگرسیون چندگانه با روش گام‌به‌گام^۱ نشان داد که قوی‌ترین متغیرهای مستقل وارد شده به معادله رگرسیون مدارای اجتماعی، مشتمل بر متغیرهای محرومیت فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی است که مقدار تی تک‌تک ضرایب رگرسیون و سطح معنی‌داری آنها نشان از تأثیر معنی‌دار متغیرهای فوق بر مدارای اجتماعی دارد. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده^۲ نشان می‌دهد که ۲۸/۲ درصد از واریانس متغیر مدارای اجتماعی توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود. مقدار R یا ضریب همبستگی چندگانه به میزان ۰/۵۳۸ نیز نمایانگر شدت رابطه میان مجموع متغیرهای مستقل و متغیر وابسته مدارای

³ Standardized Coefficients (Beta)

⁴ Structural Equation Modeling

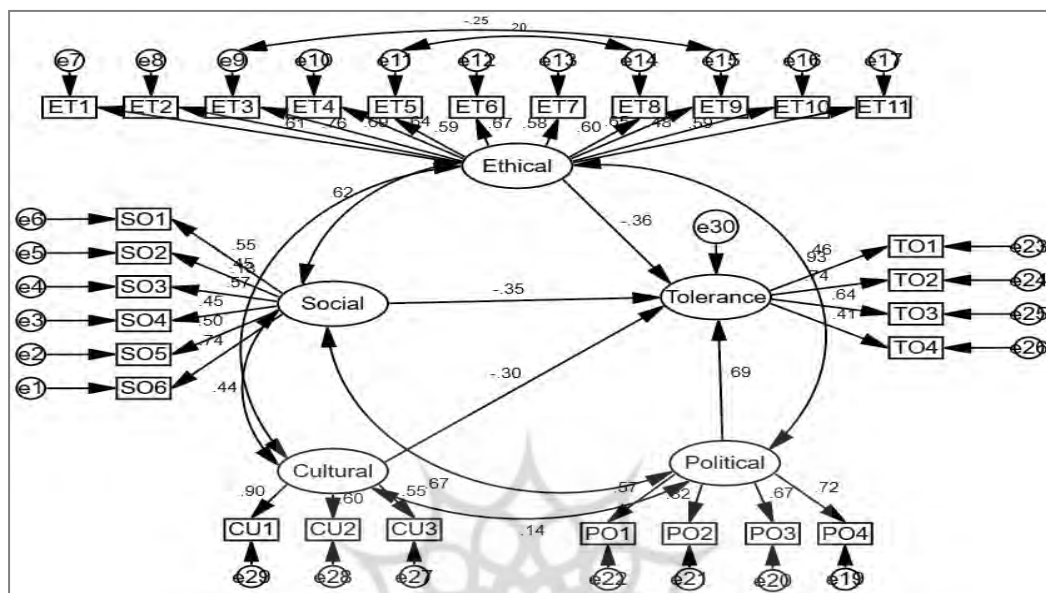
⁵ Goodness of Fit Criterias

¹ Stepwise Method

² Adjusted R Square

اجتماعی (مدل ساختاری) است که در راستای نتایج حاصل از رگرسیون چندگانه است.

نظری به‌واسطه داده‌های تجربی باشد، گواه اعتبار سازه ابزار سنجش (مدل اندازه‌گیری) و همچنین تأثیر معنی‌دار متغیرهای محرومیت فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی بر مدارای

شکل ۲- مدل عمومی معادلات ساختاری برازش‌یافته مدارای اجتماعی

Fig 2- Fitted general structural equation model of social tolerance

جدول ۶- شاخص‌های برازش مدل عمومی معادلات ساختاری مدارای اجتماعی

Table 6- Fit criterias of the general structural equation model of social tolerance

X^2/DF	RMSEA	GFI	CFI	IFI	PNFI	PCFI	شاخص‌های نیکویی برازش
۲/۶۹	۰/۰۶۵	۰/۸۵۱	۰/۸۵۵	۰/۸۵۶	۰/۷۰۶	۰/۷۶۴	مقادیر کسب‌شده

بحث و نتیجه

بررسی این مسئله که محرومیت از امکانات، منابع در دسترس و فرصت‌ها در حوزه‌های چندگانه چه تأثیری بر میزان تمایلات و کردارهای مداراجویانه افراد می‌گذارد، هدف اصلی از انجام پژوهش جاری است؛ بدین منظور پس از واکاوی و تلفیق تئوری‌ها در باب محرومیت و مدارا به‌ویژه بازنمایی نظریات جامع و چندبعدی همچون پارسونز، بوردیو، مزلو، اینگلهارت و چلبی با تکنیک پیمایش، اطلاعات ۴۰۰ نفر از شهروندان تهرانی ۱۸ تا ۶۴ سال از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای و در مناطق انتخابی پنج‌گانه جمع‌آوری شد.

شایان ذکر است که مقادیر پذیرفتنی برای نسبت کای اسکوتر بر درجه آزادی (X^2/DF) کمتر از ۳ یا کمتر از ۵، شاخص نیکویی برازش (GFI) بزرگ‌تر یا مساوی ۰/۸۰، یا در برخی منابع ۰/۸۵، ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA) کوچک‌تر یا مساوی ۰/۰۸، شاخص برازش فزاینده یا افزایشی (IFI) مقادیر نزدیک به یک، شاخص برازش تطبیقی (CFI) بزرگ‌تر یا مساوی ۰/۸۵، یا در برخی منابع ۰/۸۰، و شاخص‌های برازش هنجارشده و اصلاح‌شده مقتصد (PNFI) و برازش تطبیقی مقتصد (PCFI) بزرگ‌تر یا مساوی ۰/۵۰، یا در برخی منابع ۰/۶۰، اعلام شده‌اند (به نقل از Simon et al., 2010: 239; Aktürk et al., 2021: 156; حمیدی‌اطهر، ۱۳۹۶: ۶۵).

همان‌طور که انتظار می‌رفت، یافته‌ها حاکی از آن است که میزان مدارای اجتماعی در میان شهروندان تهرانی از حد متوسط کمتر است (با میانگین ۴۷/۸۶ در بازه ۰ تا ۱۰۰). یافته فوق همسو با پژوهش خانعلی‌زاده و تاج‌الدین (۱۳۹۶) در باب مدارای عمومی، زمانی و همکاران (۱۳۹۹ الف)، گزارش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی (وقفی، ۱۳۹۹)، زاناکیس و همکاران (۲۰۱۶) و مؤسسه پژوهشی لگاتوم (۲۰۲۱) است. میزان کمتر از حد متوسط مدارای اجتماعی در میان شهروندان را می‌توان ناشی از برتری طلبی گفتمان واپس‌گرا و ایدئولوژی حفظ سنت‌ها از یک‌سو و تقابل آن با گفتمان تغییر و بازاندیشانه به‌ویژه در میان نسل جدید کلان‌شهرهای مهاجرپذیر با جمعیت متلوتی چون تهران دانست که در نتیجه ایجاد جامعه آنومیک دوساختی و معلق‌ماندن جامعه ایران را در میان ارزش‌های سنتی، مدرن و پسامدرن سبب خواهد شد و سرانجام بخشی از جامعه به دلیل نهادینه‌شدن ارزش‌ها و هنجارهای تغییرناپذیر گفتمان حاکم و الگوهای اخلاقی سنتی و متداول در حوزه‌های گوناگون به‌خصوص در بحث پوشش، رفتار و روابط جنسی نمی‌توانند گذار به دنیای مدرنیزه یا پسامدرنیزه و الگوهای رفتاری نوین آنها را اجابت کنند که خود مسبب افزایش تعارضات، تنش‌ها و رفتارهای نامداراجویانه خواهد بود. از سوی دیگر به غیر از محرومیت اقتصادی که به میزان تقریباً متوسط برآورد شده، سایر محرومیت‌ها از حد متوسط فراتر است. به‌ویژه محرومیت سیاسی، اخلاقی و اجتماعی که از دیگر انواع محرومیت‌ها، میزان بیشتری را در میان شهروندان به خود اختصاص داده‌اند؛ بنابراین، از موارد فوق می‌توان نکاتی را مطمح نظر قرار داد؛ نخست آنکه میزان محرومیت نشان‌دهنده آن است که برنامه‌ها و سیاست‌های رفاهی برای تأمین فرصت‌ها و منابع در دسترس به‌منظور ارضای نیازهای مادی و فرامادی در حوزه‌های متعدد، به‌گونه‌ای شایسته و متناسب با وضعیت جاری جامعه تدوین نشده است و در صورت برنامه‌ریزی، ضمانت اجرایی برای آن در نهادهای متولی وجود ندارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که رفاه اجتماعی و نقطه مقابل آن محرومیت اجتماعی تنها در بُعد اقتصادی خلاصه نمی‌شود، بلکه علاوه‌بر آن، به تأمین فرصت‌ها و منابع می‌بایست

درحوزه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، جسمانی، عاطفی-روانی، اخلاقی، محیطی-کالبدی و غیره توجه شود؛ زیرا مبتنی بر یافته‌ها حتی ضعف و خلأ افزون‌تری در قلمروهای فوق نسبت به بُعد اقتصادی وجود دارد. پیرو مطالب مطرح‌شده، دیگر محرومیت را نمی‌توان تنها به یک قشر خاص نسبت داد؛ زیرا با در نظر گرفتن ابعاد مادی و فرامادی برای محرومیت، تمامی اقشار در جامعه امروز ما به‌نوعی فقدان یا ضعف فرصت‌ها و منابع را تجربه می‌کنند. برآیند تفاسیر آنکه در بحث قانونگذاری و فرهنگ‌سازی با تمرکز بر سوگیری‌ها و اهداف سیاسی و نه توجه به نیازها و حرکت روبه‌پیش آن در دهکده‌ای جهانی، فراهم‌سازی ضرورت‌های گوناگون و همچنین بنیان‌نهادن ارزش‌های رهاينده دموکراتیکی چون مدارا و به رسمیت شناختن حقوق کنشگران انسانی و غیرانسانی متفاوت مغفول خواهد ماند.

به‌طورکلی نتایج روابط دومتغیره نشان داد که میان متغیرهای محرومیت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی، سیاسی و احساس محرومیت نسبی (در مقایسه با دیگران) با مدارای اجتماعی، همبستگی و هم‌تغییری معنی‌دار وجود دارد؛ بدین معنی که با افزایش محرومیت‌های فوق (به غیر از محرومیت سیاسی)، مدارای اجتماعی رو به کاهش و با افزایش محرومیت سیاسی، مدارای اجتماعی رو به تزاید خواهد رفت.

مؤید مطالب مطرح‌شده در باب وجود رابطه معنی‌دار میان محرومیت فرهنگی و مدارای اجتماعی، چلبی نیز معتقد است اگر به هر دلیل برای اعضای جامعه، فرصت‌های فرهنگی مکفی برای فکرکردن، تجربه کردن، یادگرفتن و یاددادن وجود نداشته باشد، چنین جامعه‌ای در دام جهل، تعصب و تقلید کورکورانه و خرافات اسیر و به‌صورت آگاهانه یا ناآگاهانه به‌سوی رفتارهای ضداجتماعی سوق داده خواهد شد (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۱۶ و ۱۱۷). مطابق با اظهارات بورديو، جایگاه متفاوت کنشگران در میدان اجتماعی (به‌واسطه مقادیر سرمایه‌ها) به شکل‌گیری نگرش‌های اقتدارگرایانه یا دموکراتیک یاری می‌رساند (پناهی و شالچی، ۱۳۹۴: ۱۰۰)؛ درنهایت، توضیح آنکه با افزایش فرصت‌های فرهنگی، میزان آگاهی و شناخت از سایر افراد و فرهنگ‌های ناهمگون

افزایش می‌یابد و در نتیجه فرد را از دیدگاه انحصارگرایی به‌سوی درک تنوعات انسانی، پلورالیسم فرهنگی و گرایش به ارزش‌های دموکراتیکی چون مدارای اجتماعی سوق می‌دهد. همچنین یافته فوق با مطالعات بنی‌اسدی و همکاران (۱۴۰۰ب)، احمدی و همکاران (۱۴۰۰)، پیری (۱۴۰۰)، زمانی و همکاران (مطالعه کیفی) (۱۳۹۹ب)، قادرزاده و نصراللهی (۱۳۹۸)، گلابی و همکاران (۱۳۹۸) و فیروزجانیان و همکاران (۱۳۹۵الف) همخوانی دارد.

نتیجه یادشده در باب وجود رابطه معنی‌دار میان محرومیت اجتماعی و مدارای اجتماعی مطابق با یافته‌های احمدی و همکاران (۱۴۰۰)، پیری (۱۴۰۰)، فیروزجانیان و فرزام (۱۳۹۹)، فرهمند و درخشانی (۱۳۹۹) و یافته‌های پژوهش‌های خارجی همچون (Susanto et al., 2022; Crowley & Walsh, 2021; Orben et al., 2020) است. هرچند که در پژوهش‌های فوق به مفهوم سرمایه اجتماعی و نه به‌طور مستقیم محرومیت اجتماعی پرداخته شده است، به لحاظ مفهومی، حائز وجوه مشترک هستند. توضیح آنکه با گسترش تعاملات میان‌گروهی، درون‌گروهی و پیوندهای شبکه‌ای، ایجاد اعتماد، کسب حمایت اجتماعی و تقویت یگانگی و انسجام هموار می‌شود؛ به‌طوری‌که انعطاف‌پذیری، گشودگی دیدگاه‌ها به سبک زندگی و منافع غیرخودی و نگرش‌های مثبت به تمایزات فراهم می‌شود؛ بنابراین، پیامد تقویت مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از هرنوع آن، ترویج هنجارهای تشریک مساعی و همزیستی مسالمت‌آمیز خواهد بود.

مؤید وجود رابطه معنی‌دار میان محرومیت اقتصادی و مدارای اجتماعی در پژوهش حاضر به زعم تئوری‌های اقتصادی، باورها و ارزش‌های هر جامعه بازتاب سطح توسعه اقتصادی آن جامعه است (اینگلهارت، ۱۳۷۳: ۲۲۴). در صورتی‌که برابری و استقلال اقتصادی وجود نداشته باشد و مردم در محرومیت مادی و فقر به سر برند، شهروندی مؤثر تحقق نخواهد یافت و کناره‌گیری سیاسی گسترش می‌یابد و از سوی دیگر منجر به تضعیف تعهداتی می‌شود که زیربنای دموکراسی است؛ زیرا دموکراسی، فضای کافی را برای ابتکار عمل و مدارا فراهم می‌سازد (Bellah & Sullivan, 1981).

تعدادی از نظریه‌پردازان شواهدی دال بر تأیید این گزاره فراهم آورده‌اند که ثروت، رفاه، امنیت و توسعه اقتصادی محرکی برای توسعه نظام‌های دموکراتیک و درنهایت، ارزش‌های رهاکننده‌ای چون مدارا هستند (اینگلهارت، ۱۳۷۳؛ Lipset, 1959; Bellah & Sullivan, 1981; ۱۳۸۹؛ Chandler, 2011; Gellner, 1994; Persell et al., 2001). همچنین نتیجه یادشده همسو با مطالعات داخلی احمدی و همکاران (۱۴۰۰)، مهدی‌زاده و عابدی (۱۴۰۰)، قادرزاده و نصراللهی (۱۳۹۸) و مطالعات کیفی همچون ذکائی و امیری‌مقدم (۱۴۰۰)، زمانی و همکاران (۱۳۹۹ب) و طالبی و عرب (۱۳۹۴) است که نقش مؤثر شرایط اقتصادی در سطح کلان و خرد بر رفتارهای مداراجویانه را واکاوی کرده‌اند.

در تصدیق وجود رابطه معنی‌دار میان محرومیت اخلاقی و مدارای اجتماعی در پژوهش جاری به‌زعم چلبی (۱۳۸۶) امکان ظهور و شیوع شخصیت پیشرفته که بردباری، تحمل یا به‌نوعی مدارای اجتماعی در بُعد انسجامی / معاشرتی (چلبی، ۱۳۹۲) نیز بخشی از نظام شخصیت است و وضعیت آتانومی (خودمختاری) که در آن فرد با کسب شخصیت منفک و منسجم در خلال فرایند جامعه‌پذیری حائز اخلاق مسئولیت می‌شود و در جهت منافع فردی و جمعی به‌گونه‌ای نقاد، خلاق و سازنده حرکت می‌کند در جامعه‌ای محتمل نخواهد بود که دچار اختلالات اجتماعی حاد و مزمن نظیر اختلال هنجاری و به‌ویژه ضعف ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی باشد.

با تکیه بر تئوری‌های روان‌شناختی انتظار می‌رفت تا کنشگران انسانی با ویژگی‌های روان‌رنجورخویی به‌علت سلامت روانی ضعیف با نشانگانی همچون افسردگی، اضطراب و سرزنش خویش، تمایل کمتری به رفتارهای مداراجویانه با دیگر افراد داشته باشند (McCrae & Costa, 1996, 1999؛ همچنین حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴)؛ ولی در پژوهش حاضر میان دو شاخص محرومیت جسمی-روحی و ابعاد آن با مدارای اجتماعی رابطه معنی‌داری یافت نشد؛ افزون بر آن با وجود تأکید مطالعاتی همچون جباری مراغوش

¹ Christian Welzel

(۱۳۹۹) و مطالعه کیفی زمانی و همکاران (۱۳۹۹ب) بر تأثیری کیفیت و تسهیلات زندگی شهری و عوامل محیطی-اقلیمی بر مدارا یا نابردباری اجتماعی، در پژوهش حاضر میان دو شاخص محرومیت محیطی-کالبدی و مدارای اجتماعی نیز، رابطه معنی داری یافت نشد. شایان ذکر است که معنی داری یا عدم معنی داری ضرایب همبستگی می تواند تابعی از پراکندگی یا تغییرپذیری متغیرها و طریق اندازه گیری یا عینی/ذهنی بودن نحوه سنجش آنها باشد؛ برای مثال هرچه سنجش مدارا ذهنی تر و به عبارتی مدارای فعال انتزاعی در پاسخ گویان پررنگ تر باشد، افزایش محرومیت تغییری در میزان مدارای افراد ایجاد نخواهد کرد؛ اما عینی یا عملی تر بودن سنجش، سبب تفاوت و پراکندگی در پاسخ های پاسخ گویان و در نتیجه معنی داری روابط خواهد شد. از سوی دیگر نظرات یکسان حول محرومیت محیطی-کالبدی یا تغییرپذیری اندک متغیر محرومیت جسمی-روحی، ارتقا یا تنزل سطح مدارای اجتماعی را به نسبت تقریباً مشابه حادث کرده است. گفتنی است هرچند که رابطه فوق معنی دار نیست، اما جهت رابطه گویای آن است که با فزونی گرفتن محرومیت محیطی-کالبدی و به عبارتی نازل بودن کمیّت و کیفیت امکانات و خدمات محل سکونت، میزان مدارای اجتماعی نیز کاهش خواهد یافت.

در تبیین وجود رابطه مثبت و معنی دار میان دو شاخص محرومیت سیاسی و مدارای اجتماعی می توان به دوقطبی بودن جامعه و تشدید شکاف میان دولت و ملت به ویژه پس از کنش و واکنش های دولت و شهروندان در اعتراضات سال های اخیر من باب کسب حقوق شهروندی اشاره کرد؛ زیرا پیرو تحقق نیافتن آرمان ها، ارزش های دموکراتیک و درکل حقوق شهروندی در جامعه، دولت را بحران مشروعیت فرا می گیرد؛ به طوری که مردم به واسطه نارضایتی حاصل از بی کفایتی و ناتوانی دولت و مسئولین در حل مسائل و بحران ها حمایت خویش را از آن دریغ می کنند. در این وضعیت، دو واکنش ازسوی مردم قابل تأمل است: شهروندان به دولت و نمایندگان آن همچون گروه غیرخودی، بیگانه و به بیان دقیق تر برون گروه نظاره می کنند و در نتیجه پیوندهای درون گروهی شان (مردم با مردم) عمیق تر می شود و آگاهانه نسبت به

درون گروه و به ویژه به رسمیت شناختن حقوق گروه های آسیب پذیرتر که ازسوی دولت کمتر به آنها اعتنا می شود، مدارای فعال انتزاعی (شفاهی معتقد به مدارا) یا عینی (شفاهی و عملی معتقد به مدارا کردن) پیشه می کنند یا به واسطه درماندگی آموخته شده^۱ ناشی از محرومیت سیاسی به سوی مدارای فعال (به ویژه انتزاعی) یا منفعلانه سوق می یابند. مؤید مطالب مطروح شده به زعم فوکویاما^۲ پیوندهای اخلاقی درون گروهی (در اینجا مردم با مردم) در برخی از موارد منجر به کاهش میزان اعتماد و همکاری و در نتیجه مدارانکردن، نفرت پراکنی و خشونت با افراد برون گروه (در اینجا دولت و افراد وابسته به آن) می شود؛ بنابراین، پیوندهای درون گروهی می تواند روابط برون گروهی منفی ایجاد کند که فوکویاما آن را شعاع بی اعتمادی می نامد و هر چقدر میزان آن بیشتر باشد، موانع بیشتری ازسوی آن گروه بر جامعه تحمیل می شود. تا آنجا که می تواند موجبات نفرت و همچنین خشونت به افراد برون گروه را فراهم آورد (Fukuyama, 1999؛ فوکویاما، ۱۳۷۹؛ همچنین شیبانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۳). از سوی دیگر بر طبق نظریه مارتین سلینگمن^۳ شکست ها و ناکامی های طولانی و مستمر می تواند منجر به آموختن احساس درماندگی شود؛ به طوری که فرد، کنش خویش را در مهار کردن رویدادها یا کنترل و تغییر وضعیت موجود خود و جامعه کارآمد نمی داند و دست از کوشش و تلاش برمی دارد و به وضعیت جاری اکتفا می کند (به نقل از طالقانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۹۰؛ همچنین قنبری و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۹۸؛ جدیدی و توفیقی، ۱۴۰۲: ۵۶). در این حالت نوعی انفعال و بی تفاوتی رخ می دهد یا می تواند منجر به سازگاری و مدارا با افراد متفاوت از خود و به رسمیت شناختن حقوق آنها شود، ولو آنکه ذاتاً آنها را نپذیرند به عبارت دیگر هرچند که درماندگی آموخته شده یک واکنش منفعلانه و منفی ارزیابی می شود، در صورتی که افراد در فرصت ها و منابع دردسترس زندگی خویش دارای خلأ و نقصان باشند، حالت درماندگی آموخته شده می تواند بیشتر در این افراد نفوذ و به ویژه آنها را به نوعی مدارای تحمیلی رهنمون کند.

¹ Learned Helplessness

² Fukuyama

³ Martin Seligman

نتیجه یادشده در باب وجود رابطه معنی‌دار میان احساس محرومیت نسبی و مدارای اجتماعی در راستای پژوهش زمانی و همکاران (۱۳۹۹الف) و مغایر با پژوهش ال‌اف لی (2014) است. چلبی عنوان می‌کند که در پروسه مقایسه اجتماعی، کنشگران به وجود نابرابری‌ها و در نتیجه کاستی ابزار معیشتی، وقوف حاصل می‌کنند که خود منجر به افزایش احساس محرومیت نسبی، احساس بی‌عدالتی و در نتیجه خشم اخلاقی و بروز انواع کژرفتاری‌های اجتماعی همچون جرم و جنایت، اعتصاب، شورش و جنبش‌های سیاسی می‌شود (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۰۲ و ۱۰۷). در تصدیق گزاره‌های فوق، تد رابرت گر (۱۳۸۸) و جیمز دیویس (1962) نیز بروز رفتارهای خشونت‌آمیز جمعی را منوط به وجود محرومیت نسبی می‌دانند.

برای کشف سهم و میزان تأثیر هریک از متغیرهای مستقل در تبیین واریانس متغیر وابسته، نتایج رگرسیون چندگانه نشان داد که قوی‌ترین متغیرهای مستقل واردشده به معادله رگرسیون مدارای اجتماعی، مشتمل بر متغیرهای محرومیت فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی است.

به هر صورت محرومیت نیز همچون سایر پدیده‌های اجتماعی و به بیان کارکردگرایان می‌تواند دارای کارکرد و کژکارکرد باشد و همچون شمشیری دولبه عمل کند. از سویی محرومیت از فرصت‌ها، فرد را به‌سوی الگوهای رفتاری ناهنجارانه سوق دهد و از سوی دیگر به علت فقدان فرصت‌ها و تجارب نامطلوب حاصل از آن، فرد در تعامل با دیگران به‌ویژه به‌واسطه فهم همدلانه افراد همانند با خود، آنها را از حقوقی محروم نکند که خود از آن محروم بوده است و فرصت شکوفایی و بالندگی را به ایشان عطا کند تا تجربه‌ای مشابه با وی را از سر نگذرانند. این انتظار اجتماعی به‌ندرت محتمل، منوط به غلبه ارزش‌های فرهنگی دگرخواهانه و فردگرایی اخلاقی نهادینه‌شده توسط محیط اجتماعی نسبت به ارزش‌های خودخواهانه و فردگرا در فرد خواهد بود که معمولاً در جوامع پسمادرن فارغ از هژمونی ارزش‌های مادی‌گرایانه یافت می‌شود. واکنش محتمل دیگر در برابر محرومیت‌ها آن است که برای بیرون‌آمدن از ورطه محرومیت و آسیب‌های ناشی از آن، فرد می‌تواند دست به کنشگری فعال

برای تغییر شرایط موجودش بزند و بدین طریق مسیر را برای تعالی و ترقی خویش فراهم کند.

به نظر می‌آید در حال حاضر نخستین گام برای تقلیل محرومیت‌ها مشروط به کاهش شکاف و تضاد عمیق میان دولت و ملت و خارج‌شدن از بحران بیگانه‌سازی یا خودی و غیرخودی باشد. ۸۲/۶ درصد از پاسخ‌گویان، معتقد به فقدان شایسته‌سالاری و به عبارتی برتری روابط بر تخصص، مهارت و شایستگی‌ها در انتصابات ارگان‌ها هستند. بدین دلیل، انتصاب متخصصین شایسته به‌ویژه متخصصین جوان علوم انسانی در جایگاه‌های فراخور، سبب عملکرد هماهنگ و مکمل متولیان به‌منظور محرومیت‌زدایی در حوزه‌های گوناگون خواهد بود. همچنین توسعه جامعه مدنی و تقویت حوزه عمومی موجب محفل بحث، گفت‌وگو، مدارا و تعاملات مسالمت‌آمیز برای ارائه مشکلات و مسائل آحاد مردم به‌ویژه به دولت و ارگان‌های آن است. مادامی که دولت به سرکوب جامعه مدنی به مثابه نمایندگان مردمی و رقیب و ترمیناتور منافع خود پردازد و به عبارتی مدارا را در برخورد با آنان پیشه نسازد، قانونگذاری و اجرای آن، مبتنی بر تجارب زیسته مردم از محرومیت‌ها نخواهد بود و زمان، ظرفیت‌ها و منابع انسانی و غیرانسانی برای هیچ‌وپوچ اتلاف خواهد شد. از سوی دیگر بازاندیشی در سیاست‌های فرهنگی و به‌ویژه با تأکید بر سلطه فرهنگ تکثرترا و نه انحصاری و به عبارتی به رسمیت شناختن حقوق دیگران متفاوت با تأکید بر حفظ یکپارچگی ملی ضروری می‌نماید. مادامی که سیاست‌ها در جهت دوقطبی کردن جامعه و تفرقه‌اندازی و برچسب خوب و بد زدن به هریک از قطب‌ها پیش رود، ایجاد اعتماد متقابل، احساس تعلق و همبستگی اجتماعی با صعوبت همراه خواهد بود. در این زمینه نقش نهادهای تربیتی و آموزشی همچون خانواده، مدارس، دانشگاه‌ها و رسانه‌های جمعی در انتقال هنجارها و ارزش‌های اخلاقی، دموکراتیک و ایجاد عدالت فرهنگی نیز مبرهن است.

بخشی از کارکردهای مؤثر نهادهای فرهنگی در حل بحران یادشده عبارت‌اند از: تدوین برنامه‌های آموزش صلح، مدارا و پرهیز از خشونت در مدارس و دانشگاه‌ها، ساخت

در بین شهروندان. علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۶ (۳۴)، ۳۴۷-۳۸۸.

اکبری، ک. و بیگدلی، م. (۱۳۹۷). نقش رسانه‌های اجتماعی در ارتقای تحمل اجتماعی. سیاست متعالیه، ۲۱، ۱۴۷-۱۶۶.

امامی‌زواره، س. ع. و حاجی‌یوسفی، ا. م. (۱۳۹۹). بررسی رابطه میزان اعتماد در سرمایه اجتماعی با میزان مدارای اجتماعی و ملی (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات عالی دانشگاه تهران). علوم سیاسی، ۱۶ (۱)، ۱۶۵-۱۹۰.

امیری، م.؛ کریمی، م. و خدای، ع. (۱۴۰۰). رواداری اجتماعی و تبیین جامعه‌شناختی آن؛ مورد مطالعه: قومیت‌های شهرستان کازرون. معرفت فرهنگی/اجتماعی، ۱۲ (۴)، ۷۶-۵۷.

ایمان، م. ت.؛ موحد، م.؛ احمدی، ع. و شاه‌امانی، گ. (۱۳۹۸). تبیین جامعه‌شناختی همسازی اجتماعی گروه‌های قومی در افغانستان. علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۶ (۲)، ۳۸۹-۴۱۸.

اینگلهارت، ر. (۱۳۷۳). تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی (مریم وتر، مترجم). کویر.

اینگلهارت، ر. و ولزل، ک. (۱۳۸۹). نوسازی، تغییر فرهنگی و دموکراسی. (یعقوب احمدی، مترجم). کویر.

اکوایران. (۲۰ آبان ۱۴۰۲). رکورد ۹ ساله نزاع خیابانی شکسته شد؛ سرانه زدوخورد کدام استان‌ها بالاتر است؟ اکوایران.

بشیریه، ح. (۱۳۷۰). پیش‌درآمدی بر تاریخ اندیشه تساهل سیاسی. دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، ۲۶، ۱۱۹-۱۵۲.

بنی‌اسدی، م. ر.؛ قدیمی، ب.؛ خیرری، ک.؛ علیپور، ز. و حجت، ش. (۱۴۰۰). ارائه الگوی مدارای اجتماعی تماشاگران باشگاه‌های لیگ برتر فوتبال ایران. پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۱۰ (۲)، ۱۱۱-۱۲۲.

بنی‌اسدی، م. ر.؛ قدیمی، ب.؛ خیرری، ک.؛ علیپور، ز. و حجت، ش. (۱۴۰۰). شناسایی و تدوین مدل ترکیبی عوامل اجتماعی مؤثر بر مدارای اجتماعی تماشاگران لیگ برتر فوتبال ایران. تغییرات اجتماعی-فرهنگی، ۱۸ (۴)، ۱-۲۱.

بیاتی، پ.؛ جهانبخش، ا. و بهیان، ش. (۱۳۹۸). واکاوی

فیلم، سریال و مستندهای تلویزیونی در باب معرفی و به رسمیت شناختن حقوق و نیازهای افراد و اقشار مختلف و به‌ویژه گروه‌های آسیب‌پذیر، تدارک مناظرات در میان لایه‌های گوناگون جامعه همچون نوجوانان، جوانان، کنشگران اجتماعی و مسئولین و سیاست‌گذاران در حوزه عمومی واقعی یا مجازی و با هدف پاسخ‌گو کردن در باب برنامه‌های رفاهی در قلمروهای چندگانه و همچنین سبب‌شناسی و ارائه راهکارها برای محرومیت‌زدایی و تقویت مدارای اجتماعی و آگاه‌سازی و ارائه الگوهای مطلوب تربیتی و اخلاقی به خانواده‌ها و سایر گروه‌های مرجع مورد اعتماد مردم با توجیه علمی و منطقی برای اثرگذاری بیشتر.

درنهایت، اهم پیشنهادها و پژوهشی مشتمل بر این موارد است: انجام مطالعات ترکیبی (کیفی-کمی)، مطالعات تطبیقی و طولی برای مقایسه میزان محرومیت‌های چندگانه و مدارای اجتماعی در سطوح خرد و کلان همچون شهرها و کشورهای گوناگون و در طی فواصل زمانی برای ارزیابی تغییرات نگرش‌ها و الگوهای رفتاری، اجرای پژوهش حاضر در میان گروه‌های اجتماعی خاص همچون زنان، دگرباشان جنسی، گروه‌های شغلی و سایر اقشار آسیب‌پذیر و محروم و بررسی پیامدهای تضعیف رفتارهای مداراجویانه توأم با سبب‌شناسی آن.

منابع فارسی

احمدی، ی.؛ احمدی، و.؛ گودرزی، س. و عبدالمالکی، پ. (۱۴۰۰). تبیین جامعه‌شناختی مدارا و ابعاد آن (مورد مطالعه: شهروندان ۱۸ سال به بالای استان کرمانشاه). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۰ (۲)، ۳۷۹-۴۰۸.

افشانی، ع. و رام، ن. (۱۳۹۶). رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای اجتماعی در بین جوانان شهر یزد. تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، ۹ (۴)، ۱۱۵-۱۳۴.

آقابخشی، ح.؛ کامران، ف. و نصیرپور، م. (۱۳۹۰). شناخت عوامل اجتماعی مؤثر بر سطح تحمل اجتماعی در شهر سراب. پژوهش اجتماعی، ۴ (۱۰)، ۱۷-۳۴.

آقایاری هیر، ت.؛ زردموی اردکلو، ش.؛ علیزاده اقدم، م. و گلابی، ف. (۱۳۹۸). بررسی تعیین‌کننده‌های اجتماعی مدارا

- جامعه‌شناختی چالش‌ها و فرصت‌های مرتبط با مدارای اجتماعی در میان شهروندان شهر تهران با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری. *مطالعات علوم اجتماعی ایران*، ۱۶ (۶۲)، ۱۹-۳.
- پناهی، م. ح. و شالچی، س. (۱۳۹۴). گرایش به دموکراسی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۴ (۱۳)، ۹۵-۱۱۸.
- پیری، ح. (۱۴۰۰). *بررسی مدارای اجتماعی و دلالت‌گرهای اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر آن در شهر کاشان*. [رساله دکتری منتشرشده، دانشگاه کاشان]. گنج.
- جباری مراغوش، پ. (۱۳۹۹). رابطه کیفیت زندگی شهری با مدارای اجتماعی در شهر تهران. *نهمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*، ص ۱-۱۵.
- جدیدی، م. و توفیقی، م. د. (۱۴۰۲). پیش‌بینی درماندگی آموخته‌شده براساس امیدواری، معنای زندگی و انگیزه پیشرفت در دانشجویان افغانستانی در حال تحصیل در ایران. *مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی*، ۶۶-۵۵، (۱)، ۶۶-۵۵.
- جلانیان‌بخشنده، و.؛ قاسمی، و. و ایمان، م. (۱۳۹۷الف). تبیین جامعه‌شناختی رابطه اعتماد اجتماعی و مدارای اجتماعی مبتنی بر نظریه ساختاربندی گیدنز. *توسعه اجتماعی*، ۱۲ (۴)، ۷-۳۲.
- جلانیان‌بخشنده، و.؛ قاسمی، و. و ایمان، م. (۱۳۹۷ب). تدوین و سنجش‌پذیری مقیاس مدارای اجتماعی مبتنی بر نظریه ساختاری گیدنز. *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۱۶۰-۱۳۵، (۱۲)، ۱۶۰-۱۳۵.
- جهانگیری، ج. و افراسیابی، ح. (۱۳۹۰). مطالعه خانواده‌های شهر شیراز در زمینه عوامل و پیامدهای مدارا. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۲ (۳)، ۱۷۵-۱۵۳.
- <https://doi.net/dor/20.1001.1.20085745.1390.22.3.9.9>
- جهانگیری، ج.؛ سردارنیا، خ. و علیزاده، ق. (۱۳۹۵). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای سیاسی دانشجویان: دانشگاه شیراز. *توسعه اجتماعی*، ۱۰ (۳)، ۸۲-۶۷.
- چلبی، م. (۱۳۸۵). *تحلیل اجتماعی در فضای کنش*. نی.
- چلبی، م. (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری*
- نظم اجتماعی. چاپ چهارم. نی.
- چلبی، م. (۱۳۹۲). *بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران*. نی.
- چلبی، م. (۱۳۹۵). *تحلیل نظری و تطبیقی در جامعه‌شناسی*. چاپ سوم. نی.
- حسین‌زاده، ع. ح.؛ زالی‌زاده، م. و زالی‌زاده، م. (۱۳۹۴). بررسی جامعه‌شناختی ابعاد مدارای اجتماعی با تأکید بر ویژگی‌های شخصیتی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۶ (۴)، ۱۶۴-۱۴۹.
- <https://doi.net/dor/20.1001.1.20085745.1394.26.4.8.8>
- حمیدی‌اطهر، م. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مدیریت ارتباط با مشتری. *صنعت حمل‌ونقل دریایی*، ۳ (۱)، ۵۸-۶۶.
- خانعلی‌زاده‌بناء، م. (۱۳۹۶). *عوامل مؤثر بر بروز خشونت (روانی، فیزیکی) در فضای عمومی (مورد مطالعه: شهر تهران)*. [رساله دکتری تخصصی منتشرشده، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی]. اس آی دی.
- خانعلی‌زاده‌بناء، م. و تاج‌الدین، م. ب. (۱۳۹۷). عوامل اجتماعی مؤثر بر بروز خشونت در فضای عمومی شهر تهران. *مطالعات امنیت اجتماعی*، ۹ (۵۴)، ۲۱-۵۴.
- دومهری، م.؛ بهیان، ش. و جهانبخش، ا. (۱۳۹۸). مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی: مورد مطالعه شهروندان ۱۵ تا ۴۴ سال استان مازندران. *مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، ۲۰ (۴۷)، ۱۴۱-۱۶۴.
- ذکایی، م. س. و امیری‌مقدم، م. (۱۴۰۰). *برساخت اجتماعی مدارا در زندگی روزمره شهری*. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۲ (۴)، ۲۴-۱.
- <https://doi.org/10.22108/jas.2021.124458.1958>
- رفیع‌پور، ف. (۱۳۸۵). *آناتومی جامعه: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی*. چاپ چهارم. شرکت سهامی انتشار.
- ریتزر، ج. (۱۳۹۴). *مبانی نظریه جامعه‌شناختی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن* (شهناز مسمی‌پرست، مترجم). چاپ سوم. ثالث.
- زمانی، ط.؛ محسنی‌تبریزی، ع. و شاه‌محمدی، ع. (۱۳۹۹الف). تبیین جامعه‌شناختی احساس ناامنی اجتماعی و تأثیر آن بر نابرداری اجتماعی (مورد مطالعه ساکنان بالای ۱۸ سال

- شهر تهران. امنیت ملی، ۱۰ (۳۸)، ۳۶۳-۳۸۸.
- زمانی، ط؛ محسنی تبریزی، ع. و شاه محمدی، ع. (۱۳۹۹). تبیین ناپدیداری اجتماعی از منظر نخبگان دانشگاهی و ارائه مدل نظری. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۹ (۲)، ۳۹۳-۴۲۱.
- سیدمن، ا. (۱۳۹۲). کشاکش آرا در جامعه‌شناسی (هادی جلیلی، مترجم). چاپ پنجم. نی.
- شاکرنژاد، ا. (۱۳۹۷). معنویت‌گرایی جدید: مؤلفه‌های مفهومی، لوازم اعتقادی و نشانه‌های گفتمانی. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- شیانی، م؛ موسوی، م. و مدنی، س. (۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی جوانان در ایران. *جامعه‌شناسی ایران*، ۱۰ (۳)، ۵۷-۸۴.
- طالبی، ا. و عرب، آ. (۱۳۹۴). فهم مدارا در اجتماع علمی علوم اجتماعی. *انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۱ (۴۰)، ۸۵-۱۱.
- طالقانی، ز؛ نقش، ز؛ حاج حسینی، م. و کبیری، م. (۱۴۰۲). تدوین بسته آموزشی حل مسئله مبتنی بر روان‌شناسی مثبت‌نگر و بررسی اثربخشی آن بر شایستگی اجتماعی دانش‌آموزان با درماندگی آموخته‌شده. *پژوهش‌های نوین روان‌شناسی*، ۱۸ (۷۲)، ۱۸۹-۱۹۸.
- عربی، ع. و دالوند، ف. (۱۴۰۰). سمن‌ها، سرمایه اجتماعی و مدارا (مورد مطالعه: سمن‌های فعال جوانان سطح شهر شیراز ۱۳۹۸-۱۳۹۷). *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، ۲۰ (۵۳)، ۴۸-۳۲.
- فرهمنده، م. و درخشانی، م. (۱۳۹۹). مطالعه مدارای دینی اهل تشیع و تسنن شهر زاهدان و عوامل مؤثر بر آن. *مطالعات تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۹ (۱)، ۵۷-۸۲.
- فوکویاما، ف. (۱۳۷۹). پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن (غلام‌عباس توسلی، مترجم). جامعه ایرانیان.
- فیروزجائیان، ع. ا؛ شارع‌پور، م. و فرزام، ن. (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه فرهنگی بر ارتباطات بین‌فردی با تأکید بر مدارای اجتماعی. *مطالعات فرهنگ-ارتباطات*، ۱۷ (۳۵)، ۷-۳۱.
- فیروزجائیان، ع. ا؛ شارع‌پور، م. و فرزام، ن. (۱۳۹۵). سرمایه فرهنگی و مدارای اجتماعی: آزمون مدل میمیک.
- توسعه اجتماعی، ۱۱ (۲)، ۳۳-۶۴.
- فیروزجائیان، ع. ا. و فرزام، ن. (۱۳۹۹). سرمایه اجتماعی و مدارا نسبت به مجرمان. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۲ (۴)، ۱۰۹-۱۳۰.
- قادرزاده، ا. و نصراللهی، ی. (۱۳۹۸). مدارای اجتماعی در جوامع چندفرهنگی: مطالعه پیمایشی اقوام شهر میاندوآب. *علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۶ (۱)، ۸۹-۱۳۳.
- قنبری، پ؛ عارفی، م. و نادری، م. (۱۴۰۲). اثربخشی بسته ترکیبی چشم‌انداز زمانی و ذهن‌آگاهی بر استقامت و اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان دچار درماندگی آموخته‌شده. *پژوهش‌های نوین روان‌شناسی*، ۱۸ (۷۱)، ۱۹۷-۲۰۸.
- کرایب، ی. (۱۳۸۹). *نظریه اجتماعی مدرن: از پارسونز تا هابرماس* (عباس مخبر، مترجم). چاپ ششم. آگاه.
- گر، ت. ر. (۱۳۸۸). *چرا انسان‌ها شورش می‌کنند؟* (علی مرشدی‌زاد، مترجم). چاپ سوم. پژوهشگاه مطالعات راهبردی.
- گلایبی، ف؛ علیزاده‌اقدام، م؛ آقایی‌هیرو، ت. و زردموی‌اردکلو، ش. (۱۳۹۸). بررسی رابطه بین سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی با مدارا در بین شهروندان: مطالعه شهروندان شهر مشهد. *علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۶ (۲)، ۳۴۷-۳۸۸.
- لرستانی، ف؛ ملکی، ا؛ زاهدی‌مازندرانی، م. و محمدزاده، ح. (۱۴۰۰). تحلیل جامعه‌شناختی شیوه‌های مدارا با مرگ عزیزان در بلایای جمعی (مورد مطالعه: زلزله آبان ۱۳۹۶ سرپل ذهاب). *توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، ۱۶ (۱)، ۲۱۹-۲۵۶.
- مهدیزاده، ش. و عابدی، م. (۱۴۰۰). رابطه توانمندی زنان و مدارای زنانشویی زنان متأهل شهر تهران. *مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان*، ۱۹ (۴)، ۴۶-۸۰.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۷). *نتایج فصلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن - آبان ۱۳۹۵*. تهران: مرکز آمار ایران، دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌الملل.
- نیکخواه، ه؛ ولی‌پور، ز؛ سرافراز، پ. و قلندری، ز. (۱۳۹۹). سنجش تعیین‌کننده‌های اجتماعی مؤثر بر مدارای اجتماعی در شهر بندرعباس. *رفاه اجتماعی*، ۲۰ (۷۸)، ۱۷۹-۱۳۹.

48. https://fasname.msy.gov.ir/article_455.html. [In Persian].
- Audretsch, D. B., Seitz, N., & Rouch, K. (2018). Tolerance and innovation: The role of institutional and social trust. *Eurasian Business Review*, 8, 71-92. <https://link.springer.com/article/10.1007/s40821-017-0086-4>
- Badgett, M. V. L., Hasenbush, A., & Luhur, W. E. (2017). *LGBT Exclusion in Indonesia and Its Economic Effects*. Los Angeles: The Williams Institute, UCLA School of Law. <https://www.loc.gov/item/2021307478/>
- Baniasadi, M., Ghadimi, B., Khabiri, K., Alipoordarvish, Z., & Hojjat, S. (2021). Providing a model of social tolerance for spectators of Iranian Premier League clubs. *Applied Research in Sport Management*, 10(2), 111-122. https://arsmb.journals.pnu.ac.ir/article_8236.html. [In Persian].
- Baniasadi, M., Ghadimi, B., Khabiri, K., Alipoordarvish, Z., & Hojjat, S. (2022). Identifying and compiling a combined model of social factors affecting the social tolerance of the spectators of the Iranian football premier league. *Journal of Socio-Cultural Changes*, 18(4), 1-21. <https://sanad.iau.ir/fa/Journal/aukh/Article/692195?jid=692195>. [In Persian].
- Bashiriyeh, H. (1991). An introduction to the history of the thought of political tolerance. *Journal of the Faculty of Law and Political Sciences* (University of Tehran), 26, 119-152. <http://ensani.ir/fa/article/244380>. [In Persian].
- Bayati, P., Jahanbakhsh, A., & Behyan, S. (2019). Sociological analysis of challenges and opportunities related to social tolerance among Tehran citizens using structural equation modeling. *Iranian Social Science Studies*, 62, 19-39. <http://ensani.ir/fa/article/427417>. [In Persian].
- Bellah, R. N., & Sullivan, W. M. (1981). Democratic culture or authoritarian capitalism? *Society*, 18(6), 41-50. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF03180597>
- Brenner, L., & Metcalf, C. (2020). Beyond the tolerance/intolerance dichotomy: Incorporating attitudes and acceptability into a robust definition of social tolerance of wildlife. *Human Dimensions of Wildlife*, 25(3), 259-267. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10871209.2019.1702741>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (Richard Nice, Trans). Harvard University Press. <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674212770>
- Chalabi, M. (2006). *Social analysis in the space of action*. Ney Publishing. <https://www.gisoom.com/book/11184990>. [In Persian].
- Chalabi, M. (2007). *Sociology of order: Explanation and theoretical analysis of social order* (4th ed.). Ney Publishing. <https://www.gisoom.com/book/11212596>. [In Persian].
- Chalabi, M. (2013). *An empirical study of the*
- وقفی، م. ر. (۱۳۹۹). بررسی روند شاخص‌های عملکرد اقتصادی و نهادی در ایران (۹). معاونت امور اقتصادی و برنامه‌ریزی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

References

- Afshani, S., & Ram, N. (2017). The relationship between social capital and social toleration among youth in the city of Yazd. *Social Analysis of Order and Social Inequality*, 9(72), 115-134. <https://civilica.com/doc/1278352>. [In Persian].
- Aghabakhshi, H., Kamran, F., & Nasirpoor, M. (2011). The cognition effect of social factors on social tolerance of the citizens in sarab year 2010. *Social Research*, 4(10), 17-34. <https://sid.ir/paper/164788/en>. [In Persian].
- Aghayariheer, T., Zardmoiardaklo, S., Alizadehaghdam, M., & Golabi, F. (2019). Investigating the social determinants of tolerance among citizens. *Social Sciences Journal of Ferdowsi University of Mashhad*, 16(34), 347-388.. [In Persian].
- Agius, E., & Ambrosewicz, J. (2003). *Towards a Culture of tolerance and peace*. International Bureau for Children's Rights. <https://www.ibcr.org/wp-content/uploads/2016/06/Towards-a-culture-of-tolerance-and-peace-1.pdf>
- Ahmadi, Y., Ahmadi, V., Goodarzi, S., & Abdolmaleki, P. (2021). Sociological explanation of tolerance and its dimensions (Case study: Citizens over 18 years old in Kermanshah province). *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 10(2), 379-408. <http://ensani.ir/fa/article/462729>. [In Persian].
- Akbari, K., & begdeli, M. (2018). The role of social media in increasing social tolerance. *Transcendent Policy*, 6(21), 147-166. https://sm.psas.ir/article_32310.html. [In Persian].
- Amiri, M., Karimi, M., & Khodami, A. (2021). Social tolerance and its sociological explanation; Case study: Ethnicities of Kazerun county. *Socio-Cultural Knowledge Journal*, (4), 57-76. <http://ensani.ir/fa/article/476404>. [In Persian].
- Aktürk, S. O., Meseri, R., & Özentürk, M. G. (2021). The psychometric property evaluation of the Turkish version of the osteoporosis awareness scale. *Turkish Journal of Osteoporosis/Turk Osteoporoz Dergisi*, 27(3), 151-158. <https://doi.org/10.4274/tod.galenos.2021.22590>
- Alhendi, O., Tóth, J., Lengyel, P., & Balogh, P. (2021). Tolerance, cultural diversity and economic growth: Evidence from dynamic panel data analysis. *Economies*, 9(1), 1-17. <https://ideas.repec.org/a/gam/jecomi/v9y2021i1p20-d494249.html>
- Arabi, A., & Dalvand, F. (2021). NGOs, Social capital and tolerance (Case study: Active NGOs in Shiraz). *Strategic Studies on Youth and Sports*, 20(53), 32-

- %D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D9%87%D8%A7-%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AA%D8%B1-%D8%A7%D8%B3%D8%AA [In Persian]
- Emamizavareh, S., & Haji-Usefi, A. M. (2021). Social trust and its relation with social and national tolerance among graduate students in Iran. *Research Letter of Political Science*, 16(1), 165-190. <http://ensani.ir/fa/article/448840> [In Persian].
- Farahmand, M., & Derakhshani, M. (2020). The religious tolerance of Shi'ees and Sonnies of Zahedan city. *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 9(1), 57-82. https://jsr.ut.ac.ir/article_75903.html. [In Persian].
- Firozjaeyan, A. A., Sharepour, M., & Farzam, N. (2016). Sociological analysis of affecting cultural capital on interpersonal communication with emphasis on social toleration. *Journal of Culture-Communication Studies*, 17(35), 7-31. https://www.jccs.ir/article_42515.html. [In Persian].
- Fiروزjaeian, A., Sharepour, M., & Farzam, N. (2017). Cultural capital and social toleration (examination of MIMIC model). *Quarterly Journal of Social Development (Previously Human Development)*, 11(2), 33-64. https://qjss.scu.ac.ir/article_12683.html. [In Persian].
- Fiروزjaeian, A. A., & Farzam, N. (2021). Social capital and toleration toward criminals. *Sociology of Culture and Art*, 2(4), 109-130. https://scart.uok.ac.ir/article_61787.html. [In Persian].
- Fukuyama, F. (1999). *The great disruption: Human nature and the reconstitution of social order*. The Free Press. https://books.google.com/books/about/The_Great_Disruption.html?id=WU25AAAAIAAJ
- Fukuyama, F. (1990). *The end of order, social capital and its preservation* (G. A. Tavasoli, trans.). Iranian Society Publishing House. <https://www.gisoom.com/book/1169362>. [In Persian].
- Gellner, E. (1994). *Conditions of liberty: Civil society and its rivals*. Hamish Hamilton Ltd. <https://search.worldcat.org/title/Conditions-of-liberty--civil-society-and-its-rivals/oclc/31230510>
- Ghaderzadeh, O., & Nasrollahi, Y. (2019). Social tolerance in multicultural ocieties: A survey of the Miyandoab citizens. *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 16(1), 89-133. https://social.um.ac.ir/article_28804.html. [In Persian].
- Ghanbari, P., Arefi, M., & Nadi, M. A. (2023). Efficacy of ombined package of time perspective and mindfulness on the academic resilience and academic engagement of students with learned helplessness. *Journal of Modern Psychological Researches*, 18(71), 197-208. https://psychologyj.tabrizu.ac.ir/article_16931.html. [In Persian].
- Golabi, F., Alizadehaghdam, M. B., Aghayarihir, T., & Zardmouordaklou, S. (2020). Examining the relation between social and cultural capitals, and citizens' level of tolerance (Case study: citizens of Mashhad). *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 16(2), 388-347. <https://www.gisoom.com/book/1966784>. [In Persian].
- Chalabi, M. (2016). *Theoretical and comparative analysis in sociology* (3rd ed.). Ney Publishing. <https://www.gisoom.com/book/11258967>. [In Persian].
- Chandler, S. (2011). *The social ethic of religiously unaffiliated spirituality* [Doctoral dissertation, Wilfrid Laurier University]. Scholars. <https://scholars.wlu.ca/etd/1113/>
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1999). *A five-factor theory of personality*. In L. A. Pervin & O. P. John (eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (pp. 139-153). Guilford Press. <https://psycnet.apa.org/record/1999-04371-005>
- Craib, J. (2010). *Modern social theory: From parsons to habermas* (A. Mokhbar, Trans.; 6th ed.). Agah. <https://www.gisoom.com/book/11727970>. [In Persian].
- Crowley, F., & Walsh, E. (2024). Tolerance, social capital and life satisfaction: A multilevel model from transition countries in the European union. *Review of Social Economy*, 82(1), 23-50. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00346764.2021.1957994>
- Davies, J. C. (1962). Toward a theory of revolution. *American Sociological Review*, 27, 5-19. <https://psycnet.apa.org/record/1962-07712-001>
- Dima, B., & Dima, Ş. M. (2016). Income distribution and social toleranc. *Social Indicators Research*, 128, 439-466. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-015-1038-y>
- Domehri, M., Behyan, S., & Jahanbakhsh, E. (2019). Relationship between social capital and social tolerance (Case study: Citizens 15 to 44 years old in Mazandaran province). *Journal of Culture-Communication Studies*, 20(47), 141-164. https://www.jccs.ir/article_95416.html?lang=en. [In Persian].
- Dunn, K., Orellana, S., & Singh, S. (2009). Legislative diversity and social tolerance: How multiparty systems lead to tolerant citizens. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 19(3), 283-312. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17457280.903074052>
- EcoIran. (2023, November 11). *The 9-year record of street fighting has been broken; which provinces have the highest number of clashes per capita?* EcoIran. [https://ecoiran.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF-%DA%A9%D9%84%D8%A7%D9%86-79/49604-%D8%B1%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF-%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%87-%D9%86%D8%B2%D8%A7%D8%B9-%D8%AE%DB%8C%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%B4%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D9%87-%D8%B4%D8%AF-%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D9%86%D9%87-%D8%B2%D8%AF%D9%88%D8%AE%D9%88%D8%B1%D8%AF-%DA%A9%D8%AF%D8%A7%D9%85-](https://ecoiran.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF-%DA%A9%D9%84%D8%A7%D9%86-79/49604-%D8%B1%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF-%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%87-%D9%86%D8%B2%D8%A7%D8%B9-%D8%AE%DB%8C%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%B4%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D9%87-%D8%B4%D8%AF-%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D9%86%D9%87-%D8%B2%D8%AF%D9%88%D8%AE%D9%88%D8%B1%D8%AF-%DA%A9%D8%AF%D8%A7%D9%85-personality system in Iran. Ney Publishing. https://www.gisoom.com/book/1966784. [In Persian].)

- study of relationship between social capital and political tolerance (Case study: Shiraz University). *Quarterly Journal of Social Development (Previously Human Development)*, 10(3), 67-82. https://qjds.scu.ac.ir/article_12199.html. [In Persian].
- Jalaeianbakhshande, V., Ghasemi, V., & Iman, M. T. (2018). Sociological explanation of the relationship between social trust and social tolerance based on Giddens' structuration theory. *Quarterly Journal of Social Development (Previously Human Development)*, 12(4), 7-32. https://qjds.scu.ac.ir/article_13678.html. [In Persian].
- Jalaeianbakhshande, V., Ghasemi, V., & Iman, M. T. (2018). The development and measurability of social tolerance scale based on structuration theory of Giddens in Isfahan. *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 7(12), 135-160. https://csr.basu.ac.ir/article_2405.html. [In Persian].
- Khanalizadehbana, M. (2017). Factors affecting the occurrence of violence (Psychological, Physical) in public space (Case study: Tehran city). [Doctoral dissertation, Islamic Azad University Central Tehran Branch]. Sid. <https://www.sid.ir/paper/203331/>. [In Persian].
- Khanalizadehbana, M., & Tajeddin, M. B. (2018). The effective social factors on the violence in public space of Tehran. *Societal Security Studies*, 9(54), 21-54. <https://sid.ir/paper/203331/en>. [In Persian].
- King, P. (2012). *Toleration*. routledge. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781135227784_A23801005/preview-9781135227784_A23801005.pdf
- Lee, F. L. (2014). Tolerated one way but not the other: Levels and determinants of social and political tolerance in Hong Kong. *Social Indicators Research*, 118, 711-727. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-013-0433-5>
- Lee, S. (2021). Social tolerance and economic development. *Social Indicators Research*, 158(3), 1087-1103. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-021-02738-z>
- Legatum Institute (2021). *The Legatum Prosperity Index 2021* (fifteenth edition). The Legatum Institute. https://docs.prosperity.com/8716/3515/7495/Iran_2021_Picountryprofile.pdf
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American Political Science Review*, 53(1), 69-105. <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/some-social-requisites-of-democracy-economic-development-and-political-legitimacy/1/26559429359F42D3E9B8BC82CA65546A>
- LoRESTANI, F., MALIKY, A., ZAHEDIMAZANDARANI, M. J., & MOHAMMADZADEH, H. (2021). Sociological analysis type of tolerance with death darling in social disaster "Case study: Earthquake of 2018 in SarpolZahab". *Quarterly Journal of Social* https://social.um.ac.ir/article_29509.html. [In Persian].
- Gurr, T. R. (2009). *Why do people rebel?* (A. Morshedizad, trans.; 3rd ed.). Institute for Strategic Studies. <https://www.gisoom.com/book/1593601>. [In Persian].
- Hamidathar, M. (2017). The effect of social capital on customer relationship management (Case study: Department of ports and maritime ports of Abadan and Khorramshahr in Khuzestan province). *Journal of Maritime Transport Industry*, 3(1), 58-66. <https://sid.ir/paper/255644/fa>. [In Persian].
- Hjerm, M., Eger, M., Bohman, A., & Connolly, F. F. (2020). A new approach to the study of tolerance: Conceptualizing and measuring acceptance, respect, and appreciation of difference. *Social Indicators Research*, 147, 897-919. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-019-02176-y>
- Hosseinzadeh, A. H., Zalizadeh, M., & Zalizadeh, M. (2015). The study of sociological aspects of social tolerance with emphasis on personality traits. *Journal of Applied Sociology*, 26(4), 149-164. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085745.1394.26.4.8.8>. [In Persian].
- Hussain, N., & Akram, B. (2020). Teacher's erception of tolerance among secondary school children: a qualitative study. *Elementary Education Online*, 19(3), 3229-3236. <https://ilkogretim-online.org/index.php/pub/article/view/6778>
- Iman, M. T., Movahedmajd, M., Ahmadi, A., & Amani, G. (2020). Sociological explanation of social accommodation among the ethnic groups of Afghanistan. *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 16(2), 418-389. https://social.um.ac.ir/article_29539.html. [In Persian].
- Inglehart, R. (1994). *Cultural shift in advanced industrial society* (M. Vetter, trans.). Kavir Publications. <https://www.gisoom.com/book/11279290>. [In Persian].
- Inglehart, R., & Christian, W. (2010). *Modernization, cultural change and democracy* (Y. Ahmadi, trans.). Kavir Publications. <https://www.gisoom.com/book/11120817>. [In Persian].
- Jabbarimaraghoosh, P. (2020). *The relationship between urban quality of life and social tolerance in Tehran*. Ninth National Conference on Management and Humanities Research in Iran, 1-15. <https://www.sid.ir/paper/900622/fa>. [In Persian].
- Jadidi, M., & Tofighi, M. D. (2023). Predicting learned helplessness based on hope, meaning in life, and motivation for progress in Afghan students studying in Iran. *Quarterly Journal of Applied Studies in Social Sciences and Sociology*, 6(1), 55-66. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/2033681>. [In Persian].
- Jahangiri, J., & Afrasiabi, H. (2011). Study of Shiraz families bout toleration, factors and consequences. *Journal of Applied Sociology*, 22(3), 153-175. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085745.1390.22.3.9.9>. [In Persian].
- Jahangiri, J., Sardarnia, K., & Alizadeh, G. (2016). The

- Panahi, M. H., & Shalchi, S. (2015). Tendency to democracy and study of the social elements related to the issue; Case study citizens of Tehran. *Political Strategic Studies*, 4(13), 95-118. https://qpss.atu.ac.ir/article_1505.html. [In Persian].
- Persell, C. H., Green, A., & Gurevich, L. (2001). Civil society, economic distress, and social tolerance. *Sociological Forum*, 16, 203-230. <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1011048600902>
- Piri, H. (2021). Investigating social tolerance and socio-cultural determinants affecting it in the city of Kashan. [Doctoral dissertation, Kashan University]. Ganj. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/de9b8377dfd76b77519289b85332e44d>. [In Persian].
- Rafipour, F. (2006). *Anatomy of society: An introduction to applied sociology* (4th ed.). Publishing Company. <https://www.gisoom.com/book/11040374>. [In Persian].
- Ritzer, G. (2015). *Foundations of contemporary sociological theory and its classical roots* (S. Masmiparast, trans.; 3rd ed.). Sales Publishing House. <https://www.gisoom.com/book/1659944>. [In Persian].
- Seidman, S. (2013). *The conflict of opinions in sociology* (H. Jalili, trans.; 5th ed.). Ney Publishing. <https://www.gisoom.com/book/11547299>. [In Persian].
- Shakernejad, A. (2018). *New spirituality: Conceptual components, beliefs, and discursive signs*. Research Institute for Islamic Sciences and Culture. <https://www.gisoom.com/book/11471681>. [In Persian].
- Shiani, M., Mousavi, M., & Ghahfarokhi, S. M. (2009). Social capital among the youth in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 10(3), 57-84. http://www.jsi-isa.ir/article_21417.html. [In Persian].
- Simon, D., Kriston, L., Loh, A., Spies, C., Scheibler, F., Wills, C., & Härter, M. (2010). Confirmatory factor analysis and recommendations for improvement of the Autonomy- Preference- Index (API). *Health Expectations*, 13(3), 234-243. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1369-7625.2009.00584.x>
- Susanto, T., Sarwoprasodjo, S., & Kinseng, R. A. (2022). Social capital in the development of tolerance behavior between religious communities in the peaceful village of gembegan, klaten Indonesia. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(8), 134-139. <https://ijmmu.com/index.php/ijmmu/article/view/3893>
- Statistical Centre of Iran. (2018). *Detailed results of the general population and housing census-2016*. Tehran: Statistical Centre of Iran, Office of the Head, Public Relations and International Cooperation. <https://amar.org.ir/population-and-housing-census>. [In Persian].
- Talebi, A., & Arab, A. (2016). Understanding of tolerance in the scientific community of the social sciences. *Cultural Studies & Communication*, 11(40), 85-114. https://www.jcsc.ir/article_16819.html?lang=en. [In Persian].
- Development (Previously Human Development), 16(1), 219-256. https://qjds.scu.ac.ir/article_17355.html. [In Persian].
- Maslow, A. H. (1977). *Motivation und personlichkeit*. Walter Verlag, Olten. https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi=30847382244&searchurl=an%3Dmaslow%26cond%3Dan%2Bfine%2Bnf%2Bvg%2Bgood%2Bfair%2Bpoor%2Buns%26ds%3D30%26rollup%3Ddon%26sortby%3D20%26tn%3Dmotivation%2Bund%2Bpers%25F6nlichkeit&cm_sp=snippet--srp0--title7
- McCrae, R. R. (1996). Social consequences of experiential openness. *Psychological Bulletin*, 120(3), 323-337. <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0033-2909.120.3.323>
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1999). A five-factor theory of personality. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (pp. 139-153). Guilford Press. <https://books.google.com>
- Mehdizadeh, S., & Abedi, M. (2022). The relationship between women's empowerment and marital tolerance (Case study of married women in Tehran). *Women's Studies Sociological and Psychological*, 19(4), 46-80. https://jwsp.alzahra.ac.ir/article_6186.html?lang=en. [In Persian].
- Morgan, J., & Kelly, N. J. (2021). Inequality, exclusion, and tolerance for political dissent in Latin America. *Comparative Political Studies*, 54(11), 2019-2051. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0010414021997163>
- Muraru, A. (2021). Emigration and tolerance: Does preserving connections help enhance social tolerance in Romania? *Journal of Eastern Europe Research in Business and Economics*, 2021, 1-13. https://www.researchgate.net/profile/Andreea-Muraru/publication/353132614_Emigration_and_Tolerance_Does_Preserving_Connections_Help_Enhance_Social_Tolerance_in_Romania/links/61bb5477fd2cbd7200a4006e/Emigration-and-Tolerance-Does-Preserving-Connections-Help-Enhance-Social-Tolerance-in-Romania.pdf
- Myck, M., Najsztub, M., & Oczkowska, M. (2020). Implications of social and material deprivation for changes in health of older people. *Journal of Aging and Health*, 32(5-6), 371-383. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0898264319826417>
- Orben, A., Tomova, L., & Blakemore, S. J. (2020). The effects of social deprivation on adolescent development and mental health. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(8), 634-640. [https://www.thelancet.com/journals/lanchi/article/PIIS2352-4642\(20\)30186-3/fulltext?onwardjourney=584162_v1](https://www.thelancet.com/journals/lanchi/article/PIIS2352-4642(20)30186-3/fulltext?onwardjourney=584162_v1)
- Nikkhah, H., Valipour, Z., Sarafraz, P., Ahooghalandari, S. Z. (2020). Assessment of social determinants affecting social tolerance in Bandar Abbas. *Social Welfare Quarterly*, 20(78), 139-179. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1748545>. [In Persian].

- <https://psycnet.apa.org/record/1997-08887-000>
- Yigit, I. H. (2020). *Explaining individual and contextual-level determinants of social tolerance and the emotional burden of social intolerance*. [Doctoral dissertation, Mississippi State University]. Scholarsjunction. <https://scholarsjunction.msstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3153&context=td>
- Yusuf, A. A., Shidiq, A. R., & Hariyadi, H. (2019). On socio-economic predictors of religious intolerance: Evidence from a large-scale longitudinal survey in the largest Muslim democracy. *Religions*, 11(1), 1-24. <https://www.mdpi.com/2077-1444/11/1/21>
- Zamani, T., Mohsenitabrizi, A., & Shahmohammadi, A. (2021). Sociological explanation of the feeling of social insecurity and its effect on social intolerance: A case study of residents over 18 years of age in Tehran. *National Security*, 10(38), 363-388. https://ns.sndu.ac.ir/article_1256.html?lang=en. [In Persian].
- Zamani, T., Mohseni-Tabrizi, A., & Shahmohammadi, A. (2019). Interpretation of social intolerance from the perspective of academic elites and presentation of a theoretical model. *Social Studies and Research in Iran*, 9(2), 393-421. https://journals.ut.ac.ir/article_76924.html?lang=en. [In Persian].
- Zanakis, S. H., Newburry, W., & Taras, V. (2016). Global social tolerance index and multi-method country rankings sensitivity. *Journal of International Business Studies*, 47, 480-497. <https://link.springer.com/article/10.1057/jibs.2016.5>
- Zokaei, M., & Amirimoqaddam, M. (2021). The social construction of tolerance in everyday urban life. *Journal of Applied Sociology*, 32(4), 1-24 [In Persian].
- Taleghani, Z., Naghsh, Z., Hajhoseini, M., & kabiri, M. (2024). Developing a problem solving training package based on positive psychology and investigating Its effectiveness on the social competence of students with learned helplessness. *Journal of Modern Psychological Researches*, 18(72), 189-198. https://psychologyj.tabrizu.ac.ir/article_17497.html. [In Persian].
- Tanyel, S. S., & Kiralp, F. S. Ş. (2021). Tolerance for sustainable peace culture in a divided society: The effect of peace education on tolerance tendency and human values. *Social Indicators Research*, 156, 223-246. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-021-02630-w>
- Terraneo, M. (2021). The effect of material and social deprivation on well-being of elderly in Europe. *International Journal of Health Services*, 51(2), 167-181. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0020731420981856>
- Vaqhfi, M. R. (2020). *Investigating the trends of economic and institutional performance indicators in Iran*. Deputy of Economic Affairs and Planning, Ministry of Cooperatives, Labor and Social Welfare. <https://soobazar.com/>. [In Persian].
- Velthuis, E., Verkuyten, M., & Smeekes, A. (2021). The different faces of social tolerance: Conceptualizing and measuring respect and coexistence tolerance. *Social Indicators Research*, 158(3), 1105-1125. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11205-021-02724-5.pdf>
- Vogt, W. P. (1997). *Tolerance and education: Learning to live with diversity and difference*. Thousand Oak. CA: Sage.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی